

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

FAKULTET ZA ODGOJNE I OBRAZOVNE ZNANOSTI

Monika Grozdanović

**SLAVONSKI DIJALEKT U UDŽBENICIMA ZA HRVATSKI JEZIK U
NIŽIM RAZREDIMA OSNOVNE ŠKOLE (2014. – 2018.)**

DIPLOMSKI RAD

Slavonski Brod, 2015.

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
FAKULTET ZA ODGOJNE I OBRAZOVNE ZNANOSTI

Integrirani preddiplomski i diplomski sveučilišni učiteljski studij

**SLAVONSKI DIJALEKT U UDŽBENICIMA ZA HRVATSKI JEZIK U
NIŽIM RAZREDIMA OSNOVNE ŠKOLE (2014. – 2018.)**

DIPLOMSKI RAD

Predmet: Zavičajni idiom

Mentor: doc. dr. sc. Emina Berbić Kolar

Student: Monika Grozdanović

Matični broj: 2219

Modul: A (Razvojni smjer)

Slavonski Brod

lipanj, 2015.

Zahvaljujem prodekanici doc. dr. sc. Emini Berbić Kolar koja me od početka studiranja poticala da istražujem govore slavonskoga dijalekta te da osvijestim važnost, ljepotu i bogatstvo tradicijske kulturne baštine svoga kraja. Hvala na motivaciji, dobrom primjeru i svoj pruženoj pomoći.

Veliko hvala mojim roditeljima i najbližima koji prate moj životni put i koji su mi bili podrška tijekom cijeloga školovanja te svim dragim prijateljima koji su mi bili suputnici na ovom lijepom, nezaboravnom petogodišnjem putovanju.

Hvala i mojoj mentorici Milki Škvorić Didović te ostalim učiteljicama koje su mi pomogle u prikupljanju udžbenika. Bez njihove susretljivosti ovo istraživanje ne bih mogla provesti.

SAŽETAK

Ovaj je rad rezultat istraživanja slavonskoga dijalekta i njegove zastupljenosti u udžbenicima za hrvatski jezik u nižim razredima osnovne škole. U tu je svrhu pregledano 58 početnica, čitanke, udžbenika iz jezika i radnih bilježnica od 1. do 4. razreda izdanih 2013. i 2014. godine. Rezultati su potvrdili već dobro poznatu činjenicu da je slavonski dijalekt zanemaren. Pronađena su samo dva teksta na slavonskome dijalektu od kojih se jedan (*Prva rič koju sam čuo* učenice Sanje Mužik) nalazi u radnoj bilježnici (*Zlatna vrata 4*), a drugi (*Prva rič što sam je čuo* autora Vanje Radauša) u dvije čitanke (*Zlatna vrata 4* i *Moja staza 4*). Iako je jednako važan, slavonski je dijalekt zasjenjen među dijalektnim primjerima kajkavskoga i čakavskoga narječja. Mnogo je dostupnih zanimljivih slavonskih tekstova koji bi mogli biti uvršteni u udžbenike, no dok se to ne ostvari učitelji bi ih svakako trebali koristiti u nastavi. Slavonski dijalekt treba njegovati, proučavati i čuvati od zaborava jer je on važan dio naše bogate nematerijalne kulturne baštine.

Ključne riječi: hrvatska narječja, slavonski dijalekt, udžbenici hrvatskoga jezika

ABSTRACT

This thesis is a result of researching the Slavonic dialect and his representation in Croatian textbooks in the lower classes of primary schools. For this purpose, 58 beginners' textbooks, readers, language textbooks and workbooks, issued in 2013 and 2014, were examined. The results have confirmed an already well known fact that the Slavonic dialect has been ignored. Only two texts have been found on the Slavonic dialect, one of which (*Prva rič koju sam čuo* written by a pupil Sanja Mužik) was found in a workbook (*Zlatna vrata 4*), and the other one (*Prva rič što sam je čuo* by Vanja Radauš) was found in two readers (*Zlatna vrata 4* and *Moja staza 4*). Although equally important, the Slavonic dialect is overshadowed by other dialectic examples from the Kajkavian and Čakavian dialects. There are many available interesting Slavonic texts that could be included in the textbooks. However, until this is realised, teachers should definitely use them in their classes. Slavonic dialect should be nurtured, studied and preserved because it is an important part of our rich intangible cultural heritage.

Keywords: Croatian dialects, Slavonic dialect, Croatian textbooks

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. HRVATSKI JEZIK.....	2
2.1. Hrvatska narječja i dijalekti	2
2.1.1. Štokavsko narječje.....	5
2.1.2. Kajkavsko narječje	6
2.1.3. Čakavsko narječje	8
3. SLAVONSKI DIJALEKT	11
3.1. Rasprostiranje slavonskoga dijalekta.....	12
3.2. Podjela slavonskoga dijalekta na poddijalekte	13
3.3. Jezične osobine slavonskoga dijalekta	14
3.3.1. Naglasak	14
3.3.2. Fonologija.....	14
3.3.3. Morfologija.....	16
3.3.4. Tvorba riječi	19
3.3.5. Sintaksa	19
3.3.6. Leksik	20
4. SLAVONSKI DIJALEKT U UDŽBENICIMA ZA HRVATSKI JEZIK U NIŽIM RAZREDIMA OSNOVNE ŠKOLE	21
4.1. Uvod u istraživanje	21
4.2. Cilj istraživanja.....	21
4.3. Metode istraživanja.....	21
4.4. Rezultati istraživanja i interpretacija	22
4.5. Zaključak	33
5. ZAKLJUČAK	35

6. LITERATURA	36
7. PRILOZI.....	Error! Bookmark not defined.

1. UVOD

Predmet istraživanja diplomskoga rada je slavonski dijalekt u udžbenicima za hrvatski jezik u nižim razredima osnovne škole.

Slavonski dijalekt je najarhaičniji štokavski dijalekt kojim govore samo Hrvati i veliki je problem što mnoga sela, u kojima se njime govori, iz dana u dan sve više izumiru. Mladi odlaze u urbane sredine, a oni koji ostanu sve manje govore jezikom svojih predaka. Stariji stanovnici slavonsko jezično blago više nemaju kome ostaviti ni prenijeti.

Ovo stanje potaknulo me da istražim daje li se slavonskome dijalektu dovoljno pozornosti u obrazovnom sustavu, odnosno u nastavi. Budući da se u Nastavnom planu i programu za osnovnu školu među zadaćama nastavog područja hrvatskoga jezika spominju i zavičajni idiomi, cilj je rada bio istražiti koliko je govor slavonskoga dijalekta, kao jedan od zavičajnih idioma, zastupljen u udžbenicima hrvatskoga jezika od 1. do 4. razreda. Istraživanjem je obuhvaćeno 58 početnica, čitanki, udžbenika iz jezika i radnih bilježnica od 1. do 4. razreda izdanih 2013. i 2014. godine.

U radu su, osim osnovnih obilježja hrvatskih narječja i slavonskoga dijalekta, navedeni književnici i nazivi njihovih djela pisanih čakavskim, kajkavskim i štokavskim narječjem koji jasno pokazuju u kakvom je položaju slavonski dijalekt štokavskoga narječja u odnosu na druga dva narječja. Cjeloviti dijalektni tekstovi iz pregledanih udžbenika nalaze se u prilogima.

2. HRVATSKI JEZIK

„Čovjek ima potrebu komunicirati s drugim ljudima. Iako to može činiti i na druge načine (primjerice smiješkom, zagrljajem, grimasom i sl.), upravo nas jezični sustav sastavljen od riječi i rečenica razlikuje od svih ostalih živih bića. Jezik je specifična oznaka ljudskog društva – bez njega ne bi bilo moguće ljudsko sporazumijevanje, a čovječanstvo bi bilo siromašnije za duhovno bogatstvo koje donosi RIJEČ.“ (Dujmović-Markusi, 2004: 7)

Svaki narod stvara jezik koji mu služi kao univerzalno sredstvo sporazumijevanja. Za hrvatski je narod to sredstvo hrvatski književni jezik. Budući da se bogatstvo hrvatskoga jezika krije u njegovoj jezičnoj raznolikosti, osim književnoga jezika koji je za sve Hrvate isti, postoje i brojni zavičajni govori koji se po svojim jezičnim osobinama razlikuju u mnogim mjestima.

„Za razliku od standardnoga jezika, koji se izgrađuje, dotjeruje i čuva kroz gramatike, rječnike, pravopise i kroz druge pisane tekstove, mjesni su govori jezici bez pisma - oni postoje, „žive“ gotovo isključivo u govornoj komunikaciji svojih nositelja. Na svoj način, upravo ti živi, narodni, ne-pisani govori, istodobno i konzervativni i inovativni, predstavljaju pojam jezika u njegovoj biti. Mjesni, organski govori živo su tkivo svakoga jezika. Oni su izvor brojnih podataka za rekonstrukciju povijesti jezika. Osim toga, oni su i temelj na kojem nastaje standardni jezik. Organski su govori stoga pravo jezično blago.“ (Menac-Mihalić i Celinić, 2012: 19)

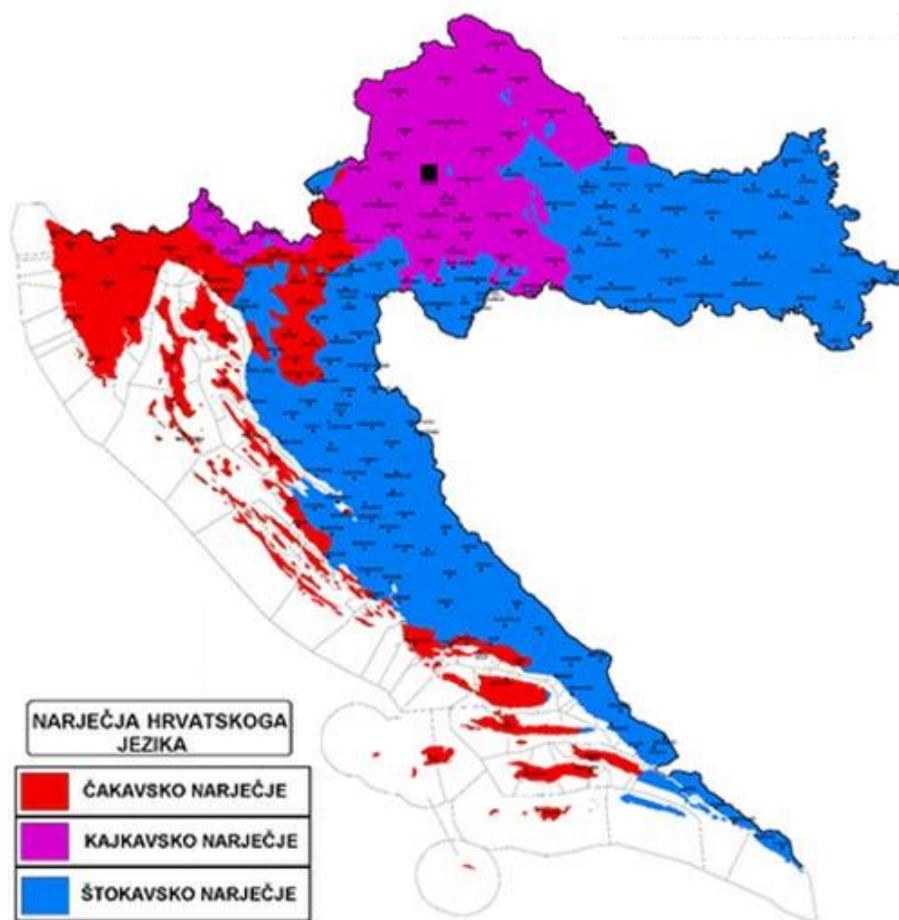
2.1. Hrvatska narječja i dijalekti

Osim standardnoga (književnoga) jezika, hrvatski jezik obuhvaća i narodne govore kojima se služe Hrvati. Grana jezikoslovlja koja proučava te govore, odnosno narječja i dijalekte, zove se dijalektologija.

„Hrvatsko je jezično područje dijalektski vrlo razgranato. U okviru triju narječja - čakavskoga, kajkavskoga i štokavskoga - mnoštvo je dijalekata i mjesnih govora, što sve predstavlja ogroman lingvistički rudnik s nizom jedinstvenih autohtonih sustava te prijelaznih i miješanih područja.“ (Zečević, 2000: 5)

Prema podacima Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, dijalektima čakavskoga i kajkavskoga narječja govore samo Hrvati, a štokavskim se narječjem, uz Hrvate, služe i

Bošnjaci, Srbi i Crnogorci. Od štokavskih dijalekata samo Hrvati govore arhaičnim šćakavskim (slavonskim dijalektom).¹

Slika 1. Rasprostiranje hrvatskih narječja²

O položaju štokavskoga narječja u nastavi pišu Despot i Pilj (2007) koje prema svojim iskustvima tvrde da studenti pojam dijalektologije uglavnom vežu uz čakavsko i kajkavsko narječje. „Većina obično štokavsko narječje izjednačuje sa standardnim jezikom i tek daljnji rad počinje otkrivati čitavu lepezu štokavskih dijalekata koje nikako ne možemo izjednačiti sa standardnim jezikom.“ (Despot i Pilj, 2007: 38)

¹ Preuzeto s <http://ihjj.hr/page/o-hrvatskome-jeziku/4/>

² Preuzeto s <http://www.eduvizija.hr/portal/lekcija/8-razred-hrvatski-osnovna-obilježja-hrvatskih-narjecja>

Pri podjeli narječja na dijalekte nisu svi dijalektolozi suglasni. Neki ih dijele prema zemljopisnom području koje zauzimaju, neki prema jezičnim osobinama, a kod nekih ni jezikoslovni nazivi nisu isti. U ovome se radu koristi podjela narječja na dijalekte prema Berbić Kolar i Kolenić (2014) temeljena na odabiru iz više podjela.

KAJKAVSKO NARJEČJE	ČAKAVSKO NARJEČJE	ŠTOKAVSKO NARJEČJE
zagorsko-međimurski	jugozapadni istarski	slavonski (staroštokavski ščakavski, nenovoštokavski arhaični šćakavski)
turopoljsko-posavski	sjevernočakavski (ekavski)	istočnobosanski (staroštokavski ijekavski, nenovoštokavski ščakavski dijalekt)
križevačko-podravski	srednjočakavski (ikavsko-ekavski)	novoštokavski ikavski (mlađi ikavski, zapadni dijalekt)
donjosultanski	južnočakavski (ikavski)	novoštokavski jekavski (zapadno istočnohercegovačko-krajiški dijalekt)
prigorski	lastovski (jekavski)	
goranski		

Tablica 1. Dijalekti hrvatskoga jezika

„Od predmigracijskih su štokavskih dijalekata danas opstali samo slavonski i istočnobosanski dijalekt, i stoga su posebice (zbog svoje arhaičnosti) zanimljivi u nastavi.“ (Despot i Pilj, 2007: 38)

Osim što se narječja dijele na dijalekte, dijalekti se dijele na grupe govora, a grupe govora na mjesne govore. Mjesni govor je osnovica u dijalektološkom istraživanju i uz grupe govora je konkretna jedinica. Dijalekti i narječja su apstraktne jedinice. (Berbić Kolar, Kolenić, 2014 prema Moguš, 1997)

„**Narječje** je tip govornoga jezika koji se ostvaruje na većem zemljopisnom području u okviru hrvatske etničke zajednice, a sastoji se od dijalekata kao jedinica nižega ranga. Narječje je apstraktni idiom jer se od jezičnih obilježja više dijalekata izdvajaju samo one osobine koje su tipične za to narječje, a asptrahiraju se one koje su specifične samo za određeni dijalekt.“ (Berbić Kolar i Kolenić, 2014: 41)

„**Dijalekt** je tip govornoga jezika koji se ostvaruje na određenom zemljopisnom području i podsustav je narječja. Dijalekt se sastoji od skupina govora. Dijalekt je kao i narječje apstraktni idiom jer se iz jezičnih obilježja više skupina govora izdvajaju samo one osobine koje su tipične za taj dijalekt, a asptrahiraju se one koje su specifične samo za određenu skupinu govora.“ (Berbić Kolar i Kolenić, 2014: 42)

„**Skupine govora** govorni su jezici koji se sastoje od nekoliko mjesnih (seoskih) govora. Podsustav su dijalekta, a konkretni su idiomi jer imaju jasno definiranu strukturu i jasno definiran inventar pa je nepotrebno asptrahirati osobine koje bi bile zajedničke toj skupini govora budući da se svi govori u skupini govora u mnogim jezičnim osobinama podudaraju.“ (Berbić Kolar i Kolenić, 2014: 42)

„**Mjesni govor** jedinica je najnižega ranga u dijalektologiji. To je govor jednoga sela, konkretni je idiom jer ima jasnu strukturu i inventar i na svako pitanje o tom govoru imamo konkretan odgovor.“ (Berbić Kolar i Kolenić, 2014: 42)

2.1.1. Štokavsko narječje

Štokavsko je narječje najrasprostranjenije hrvatsko narječje koje je dobilo naziv po upitno odnosnoj zamjenici što. Temelj je hrvatskoga standardnoga jezika (novoštokavski ijekavski govor) i ima važnu ulogu u hrvatskoj kulturi. Njime je pisana prva hrvatska gramatika i prvi cjeloviti prijevod Biblije. Neki od poznatih starijih književnika koji su njime pisali su Mavro Vetranović, Marin Držić, Ivan Bunić-Vučić, Junije Palmotić, Ivan Gundulić, Matija Petar Katančić, Matija Antun Reljković i Andrija Kačić Miošić.

Štokavskim se narječjem u Hrvatskoj govori u najvećem dijelu Dalmacije i Slavonije, u Kordunu, Banovini, Lici, djelomično u Gorskom kotaru i Žumberaku te u Bosni i Hercegovini. (Težak i Babić, 2003)

„Za većinu **štokavskih govora** karakteristične su ove osobine:

Glasovi. *L* na kraju sloga prelazi u *o* (*selce-seoce, dal-dao*); stari skup *čr* dao je *cr* (*crven, crijep*); stari prijedlog *v* zamijenjen je s prijedlogom *u*; izgubio se glas *h* (osim u Dubrovniku i među muslimanima Bošnjacima).

Oblici. Izjednačili su se dativ, lokativ i instrumental u množini (*jèlenima, s්රnama, pòljima*); genitiv množine dobio je nastavak *–a* (*junákā, ženā, rēbārā*); očuvala se dvojina uz brojeve dvâ, trî i četiri (dvâ dâna).

Riječi. Mnoštvo turcizama (*àvlija, ćumur, ćuprija, hāps, pēndžer, pēškīr, sòkāk, ugūrsuz, zāpt* itd.).

Razumije se da je na tako velikom području, kakvo zauzima štokavsko narječje, nastalo i mnogo razlika unutar štokavice. Po tome kako se u kojem govoru odrazio stari slavenski glas *jat* dijeli se štokavsko narječje na tri izgovora: **jekavski** (*dijete-djeteta*), **ekavski** (*dete-deteta*) i **ikavski** (*dite-diteta*).

Ima i govora s miješanim izgovorom gdje se *jat* u dugim slogovima odrazio na jedan, a u kratkima na drugi način (*dijete-diteta, dijete-deteta, dete-djeteta, dite-djeteta, dite-deteta*).

Prema glasovnim osobinama razlikuju se šćakavski i štakavski govori, jer gdje šćakavski govori imaju *šć* (*dvorišće, gušćer, šćap*), štakavski imaju *št* (*dvorište, gušter, štap*).

S naglasnog stajališta razlikujemo staroštokavske i novoštokavske govore. U staroštokavskim govorima čuva se u većoj ili manjoj mjeri osobita vrsta uzlaznoga naglasaka, akuta (*kōnj, iznūtra, junāk*), a silazni se naglasci ne povlače dosljedno sa srednjih i krajnjih slogova (*jedinīca, kopāti, vodē, seljāk*).“ (Težak i Babić, 2003: 18-19)

2.1.2. Kajkavsko narječje

Kajkavsko je narječje dobilo naziv po upitno odnosnoj zamjenici *kaj*. Od triju je hrvatskih narječja drugo po rasprostranjenosti. Neki od starijih pisaca koji su pisali ovim narječjem su Juraj Habdelić i Tituš Brezovački, a u novijoj kajkavskoj književnosti se ističu August Šenoa, Antun Gustav Matoš, Fran Galović, Dragutin Domjanić, Miroslav Krleža, Nikola Pavić, Tomislav Prpić, Slavko Kolar, Ivan Goran Kovačić, Stjepan Jakševac i drugi.

Kajkavski se govori u sjeverozapadnoj Hrvatskoj: zapadna Podravina (Pitomača, Đurđevac, Virje, Koprivnica, Varaždin), Međimurje, Hrvatsko zagorje, Prigorje, Posavina (sisčko,

sunjsko, linjsko područje), Turopolje, Pokuplje, Gorski kotar, dio sjeverne Istre. (Težak i Babić, 2003)

„Osnovne **osobine kajkavskoga narječja** očituju se u ovim posebnostima:

Glasovi. Samoglasnici se obično izgovaraju zatvorenije (*mǎst, pǣt*) ili otvorenije (*jěsem*) od standardnih, a ponegdje se javljaju i dvoglasni (*mieso, meiso, puot, pout*).

U većini kajkavskih govora stari su se poluglasovi odrazili kao *e* (*den, nisem, dober*).

Stari *jat* dao je u većini govora ekavski odraz. Međutim kajkavsko *e* kao zamjena za stari *jat* izgovara se, zatvoreno, osjetljivo različito od izgovora u štokavskim ekavskim govorima (*děte-děteta*). U dugim se slogovima *ě* često odražava kao dvoglasnik *ie* (*diěte*). U krajevima kamo su se doselili čakavci ima i ikavštine.

Skup *čr* obično se ne zamjenjuje sa *črvi, črn, črep*.

Umjesto standardnih glasova *č* i *ć* u većini kajkavskih govora izgovara se samo jedan glas (obično sredina između *č* i *ć*). To vrijedi i za glasove *dž* i *đ*.

Ispred samoglasnika na početku riječi javljaju se suglasnici *h, j* ili *v*: *Hadam, Jana, jigla, vučitelj, vuho*.

L na kraju sloga ne prelazi u *o*: *bil, delba, selce, kopal*.

Umjesto *lj* i *nj* govori se obično *l* i *jn*: *zemla, ludi, kojn, strajnski*.

Ne provodi se sibilizacija: *mikati, digati, dihati; junaki, vrangi, duhi*.

Zvučni suglasnici na kraju riječi izgovaraju se bezvučno: *grat* (grad), *vrak* (vrag), *zup* (zub). Tako i *nof* umjesto *nov*.

Kajkavski govori imaju pretežno starije naglašavanje (*kopǎti – kopǎm, letěti – letīm*, gen. jednine: *rukê, nogê*, ins. jednine: *nogûm, rukûm* itd.), ali se upravo po naglasku međusobno mnogo razlikuju.

Oblici. U kajkavskom se čuva uglavnom starija sklonidba: u genitivu množine nema nastavka (*žen, ruk, konj*) ili nastavak *–ov, –ev*, tj. *–of, –ef* (*volof, konjef*), odnosno koji drugi; nisu izjednačeni dativ, lokativ i instrumental množine (dativ: *ljudem, kravam*; lokativ: *ljudih, kravah*; instrumental: *ljudmi, kravami*); nominativni oblik služi i za vokativ; akuzativ za neživo, kad je bez prijedloga, jednak je po obliku genitivu: *Videl sam grada. Posekel sem hrasta*.

Često se upotrebljava određeni mjesto neodređenog oblika pridjeva: *On je tak dobri*.

Komparativ se tvori često nastavkom –ši (*gorši, bolši, dalši, dukši*) i –eji (*stareji, bogateji, spametneji*) ili –ejši (*starejši, bogatejši, spametnejši*).

Instrumental osobnih zamjenica obično glasi *menum, tebum*.

U kajkavskim govorima obično se mijenjaju i glavni brojevi od pet dalje: *Za petimi bregi mi hiža stoji* (Kuća mi je iza pet bregova).

Kajkavski nema futura prvog, imperfekta, aorista i glagolskog priloga prošlog, ali ima razliku između infinitiva i supina (*kopāti – kópat*). Supin je po obliku krnji infinitiv, a upotrebljava se samo uz glagole koji označavaju neku namjeru: *Idem spat. Dojdi mi žet*. (Ali: *Ne mrem spat. Ne znam žeti*.)

U prezentu je vrlo čest nastavak za 3. osobu množine –eju (*pleteju, predeju*) i –iju (*hodiju, nosiju*). Buduće vrijeme izražava se futurom drugim (*Došel bum, Jutri ti bum rekel*.) i prezentom svršenih glagola (*Taki dojdem. Jutri ti donesem*.).

Vrlo su česti povratni glagoli s povratnom zamjenicom u dativu: *Sedi si. Popi si. Zemi si*.

Riječi. Za živo upotrebljavaju se upitna zamjenice *gdo, do, što, koji* ili *ki*, a za neživo *kaj, kej* ili *ke*. Vrlo su česte umanjnice (deminutivi) i riječi odmila (hipokoristici): *lonček, cukorek, zajček, hižica, racica, travica*.

Kajkavsko narječje ima dosta starijih riječi koje se u drugim našim narječjima nisu sačuvale: *čez*=kroz, *če*=ako, *fkaniti*=prevariti, *oblok*=prozor, *taki*=odmah, *tenja*=sjena, *vre*=već. Mnogobrojne su riječi njemačkog (*cajt*=vrijeme, *hiža*=kuća, *glaz*=staklo, *fleten*=spretan, *brz*, *rajngla*=varulja, *plitki lonac*, *štenge*=stepenice, *švicati se*=znojiti se, *žveplo*=sumpor) i mađarskog podrijetla (*falaček*=komadić, *fela*=vrsta, *betežen*=bolestan, *pajdaš*=drug). “ (Težak i Babić, 2003: 26-27)

2.1.3. Čakavsko narječje

Čakavsko se narječje, od triju hrvatskih narječja, najmanje rasprostire u Republici Hrvatskoj. Naziv mu potječe od upitno odnosne zamjenice *ča*. Njime su napisani najstariji hrvatski jezični spomenici (Bašćanska ploča, Vinodolski zakon). Neki od starijih književnika koji su svoje tekstove pisali čakavskim narječjem su Marko Marulić, Petar Zoranić, Juraj

Baraković, Petar Hektorović i Mikša Pelegrinović. U novijoj čakavskoj književnosti poznati su Vladimir Nazor, Mate Balota, Drago Gervais, Drago Ivanišević, Zvane Črnja, Tonči Petrasov Marović i drugi.

Čakavski se govori u Istri, Hrvatskom primorju, na otocima do Lastova, djelomično na dalmatinskoj obali, u Lici, Gorskom kotaru i Žumberaku. (Težak i Babić, 2003)

„Osnovne **osobine čakavskoga narječja** očituju se u ovim posebnostima:

Glasovi. Čakavski govori imaju većinom pet otvornika kao i štokavski, ali ima i govora s različitim, uglavnom zatvorenim otvornicima *a, o, e* pa i s dvoglasima (*piet, gruad, kuonj* mjesto *pet, grad, konj*).

U nekim govorima pred samoglasnim *r* izgovara se *a* ili *e* (*bardo ili berdo*).

Stari poluglasovi odrazili su se pretežno kao *a* (*dan*), izuzetno (Krk) kao *e* (*den*) ili *o* (*don*).

Većina čakavskih govora razlikuje *č* i *ć*. Obično se *ć* izgovara kao nepčano *t'*.

U nekim se čakavskim govorima *č* zamjenjuje sa *c* (*a š sa s i ž sa š*) te se, primjerice, mjesto *ča* govori *ca*. Ta pojava zove se **cakavizam**.

Govori se *čr* umjesto *cr* u riječima ko što su *črlen, črn, črv*. U nekim govorima *č* i *ć* pred određenim suglasnicima prelaze u *š* i *s* (*maška=mačka, ostika=octika, jak ocat, esenc*).

Na mjestu standardnog *đ* dolazi *j* ili *dj* (*meja=međa, posudje=posuđe*).

L na kraju sloga ne prelazi u *o* (*selce, rekal*).

Samoglasničko *l* odrazilo se kao *u*, ali ponegdje i kao *al, ol, el* (*valna, volna, velna=vuna*).

Lj se često zamjenjuje sa *j* (*jubav, poje* mjesto *ljubav, polje*).

Krajnje *m* zamjenjuje se sa *n* (*jesan, vidin, osan, sa ženon*).

Mjesto *št* govori se *šč* (*dvorišće, gušćer, šćap*).

Stari prijedlog *v* se odrazio kao *u* ili *va*.

Oblici. U mnogim govorima čuvaju se stari naglasci za pojedine padeže: *va šume=u šumi, na nebe=na nebu, se zvezdi=sa zvijezde, za ove daski=za ove daske, pet sveć=pet svijeća, pest zemlji=šaka zemlje, na vrateh=na vratima, pul vrata=pored vrata* itd.

U većini čakavskih govora u infinitivu se gubi krajnje *–i* (*kopat, prinest*), a ponegdje čak i cijeli krajnji slog *–ti* (*kopa*).

Malo je čakavskih govora sačuvalo aorist i imperfekt (Susak). U čakavskim govorima upotrebljava se futur prvi kao u štokavskom narječju.

Riječi. Upitna zamjenica za živo glasi *ki*, a za neživo *ča* ili *ca*. U čakavskom rječniku sačuvano je dosta starine: *čret* (močvarno zemljište), *les* (šuma), *daž* (kiša), *otrok* (dijete), *valje* (odmah). Čakavski govori imaju mnogo riječi talijanskog podrijetla: *bićerin* (čša), *kantat* (pjevati), *kantun* (kut), *ponistra* (prozor), *portun* (luka), *skužat* (oprostiti), *šporko* (prljavo) itd.

Čakavski govor najbolje čuvaju staro naglašavanje: *nogă - nogê, otăc - ocă*. Imaju pretežno tronaglasni (kratki: *ženă*, dugosilazni: *ženê* i posebni tip uzlaznog akcenta, tzv. čakavski akut: *sûša*) i dvonaglasni sustav (kratkosilazni: *nogă ili nōga* i dugosilazni *sûša*). U krajevima gdje su jači utjecaji štokavskog narječja naglašavanje je složenije.

Stari *jat* odrazio se u čakavskom narječju različito: ekavski, ikavski, ikavsko-ekavski i jekavski.“ (Težak i Babić, 2003: 22-23)

3. SLAVONSKI DIJALEKT

Govori slavonskoga dijalekta su, prema Berbić Kolar i Kolenić (2014), govori štokavskoga narječja u kojima se sustavno čuje zavinuti naglasak obilježen znakom \sim . Taj je zavinuti naglasak prvi zabilježio poznati hrvatski dijalektolog Stjepan Ivšić (1913) u svojoj studiji *Današnji posavski govor*. Iako se taj hrvatski akut javlja i u ostalim narječjima, u štokavskom se narječju javlja samo u slavonskome dijalektu.

„Slavonski dijalekt pripada u narodne govore, dakle, nije standardni jezik, nego dijalekt koji se razvio u okviru hrvatske etničke zajednice, jasne i strogo definirane. On je organski idiom, a organski idiomi obično nemaju svojega pisanoga oblika.“ (Berbić Kolar i Kolenić, 2014: 7)

Osim slavonskim dijalektom, slavonski se govori u narodu nazivaju još i šokačkim govorima, a u dijalektologiji *staroštokavski šćakavski i nenovoštokavski šćakavski arhaični dijalekt*. (Berbić Kolar, Kolenić, 2014) Iako se ovim dijalektom govori i izvan granica Lijepe Naše bitno je naglasiti da njime, prema Liscu (2003), govore samo i isključivo Hrvati.

Lisac (2003) tvrdi i da se slavonskim dijalektom, kao što se može zaključiti i iz samoga naziva, govori najvećim dijelom u Slavoniji, no tu nalazimo i govornike drugih dijalekata, prvenstveno novoštokavskoga (i)jekavskoga dijalekta kao što i slavonski dijalekt pronalazimo izvan Slavonije.

Većina dijalektologa, kako tvrde Despot i Pilj (2007), slavonski dijalekt stavlja na prvo mjesto kada se govori o štokavskom narječju iz razloga što slavonski dijalekt čuva staro stanje štokavskih govora.

Govore slavonskoga dijalekta proučavali su i opisali poznati hrvatski dijalektolozi. „U slavonskoj je Posavini te govore opisao Stjepan Ivšić u svojem nenadmašnom radu *Današnji posavski govor*. U slavonskoj Podravini prednost u opisu valja dati Josipu Hammu, a o tim je govorima opširno pisao i Stjepan Sekereš, o hrvatskim ekavskim govorima jugozapadno od Vinkovaca pisali su Božidar Finka i Antun Šojat, o govorima Hrvata u hrvatskom dijelu Baranje pisao je Stjepan Sekereš. Govore u požeškoj dolini opisali su Josip Matešić i Stjepan Sekereš.“ (Kolenić, 1998: 101)

3.1. Rasprostiranje slavonskoga dijalekta

Već sam naziv slavonski dijalekt, prema Berbić Kolar i Kolenić (2014), zemljopisno određuje rasprostiranje toga štokavskoga dijalekta, ali ne u cijelosti. Osim u velikom dijelu Slavonije, slavonski se dijalekt ostvaruje u zapadnom Srijemu i Baranji, a izvan Hrvatske još u nekoliko mjesta u Bosni i Hercegovini, Srbiji i Mađarskoj (mjesta štokavskoga narječja koja poznaju zavnuti naglasak ~). Dakle, javlja se u Hrvatskoj na širem prostoru uz tri najveće hrvatske rijeke (Sava, Drava, Dunav) te uz iste te rijeke, ali s druge strane granice.

Slavonski dijalekt dijeli se na:

- posavski
- podravski
- podunavski

Posavskim se dijalektom, prema Berbić Kolar i Kolenić (2014), govori na prostoru **slavonske Posavine** koja je pretežno **ikavska** (*dite-diteta*), **ikavsko-jekavska** (*dite-djeteta*) i **ekavska** (*dete-deteta*).

- Ikavski se govori u zapadnoj slavonskoj Posavini (od Nove Gradiške do Kobaša i Brodskoga Stupnika, u unutašnjosti Požege) te u istočnoj slavonskoj Posavini (oko Vrbanje).
- Ikavsko-jekavski se govori u središnjoj slavonskoj Posavini (od Banovaca i Bebrine na zapadu, u okolici Slavonskoga Broda, oko Županje).
- Ekavski se govori u istočnom dijelu Slavonije, u unutrašnjosti, južno i zapadno od Vinkovaca.
- U središnjem zapadnom dijelu Slavonije oko Orahovice govori se uglavnom novoštokavski (i)jekavski.

Govori slavonskoga dijalekta u **slavonskoj Podravini** su **ekavski** (*dete-deteta*). Tako se govori zapadno od Osijeka, od Petrijevaca i Brodanaca do iznad Virovitice.

U hrvatskom dijelu **Baranje** govori se **ikavsko-ekavski** (*dite-deteta*), **ikavski** (*dite-diteta*) te **jekavski** (*vjēnac, sljēp*).

- Ikavsko-ekavski se govori u baranjskom Podunavlju (Draž, Duboševica, Topolje, Gajić, Luč, Branjin Vrh, Šumarina, Kašad, Torjanci).
- Ikavski se govori u Batini i Podolju.
- Jekavski se govori samo u Sumartinu (Baranja).

Slavonski se dijalekt rasprostire i izvan granica Republike Hrvatske:

- u Bosni i Hercegovini (oko Orašja) se govori ikavsko-jekavski
- u Srbiji (zapadnobačko Podunavlje: Bač, Bački Breg, Monoštor, Plavna, Sonta, Vajska) se govori ikavski
- u Mađarskoj se javljaju različiti odrazi jata slavonskoga dijalekta u mjestima Santovu, Vršendi, Dušnoku, Baćinu, Kaločama, Marincima, Potonji, Starinu, Olasu, Katolju, Dravlancima

Berbić Kolar i Kolenić (2014) upozoravaju da u Srbiji ikavski govore i bunjevački Hrvati. Njihov govor, za razliku od šokačkog, ne poznaje akuta i on je novoštokavski ikavski. I njime, kao i slavonskim dijalektom, govore isključivo Hrvati.

3.2. Podjela slavonskoga dijalekta na poddijalekte

Prema Berbić Kolar i Kolenić (2014) slavonski se dijalekt dijeli na:

- južni ili posavski poddijalekt
- sjeverni ili podravski poddijalekt
- baranjski

Južni ili posavski poddijalekt je ikavski, ikavsko-jekavski (poluikavski) i djelomice ekavski, sjeverni ili podravski poddijalekt je ekavski, a baranjski je poddijalekt ikavsko-ekavski.

3.3. Jezične osobine slavonskoga dijalekta

Na temelju pročitane literature izdvojene su bitne jezične osobine slavonskoga dijalekta pomoću kojih ga možemo razlikovati od drugih dijalekata.

3.3.1. Naglasak

a) Čuvanje zavnutog naglasaka (hrvatskoga akuta) kojeg bilježimo znakom ˘

Primjer zavnutog naglasaka: *šićē̇r, masē̇r, muzikā̇š*.

b) Petonaglasni sustav

Berbić Kolar i Kolenić (2014) određuju naglaske prema Moguševoj klasifikaciji. Prema tome, većina je govora slavonskoga dijalekta novije hrvatske akcentuacije s inventarom od pet naglasaka, tri stara i dva nova (˘, ˜, ^, ´, ˝). U tim je govorima došlo do djelomičnoga pomicanja naglasnoga mjesta, ali ne i potpunog (od riječi *ženā* nastaje *žēna*-pomak na drugi slog od kraja riječi).

Primjer petonaglasnog sustava: *nosī̇li, òtac, rukóm, sačū̇vam, kāzā̇li, ostô̇*.

3.3.2. Fonologija

a) Izgovor otvornika - povećani broj otvornika

Izgovor otvornika je na velikom prostoru isti kao i u hrvatskom književnom jeziku, no u nekim mjestima ih je zabilježeno više.

Berbić Kolar i Kolenić (2014) su u mjesnom govoru Starih Perkovaca uz vokale *a*, *e*, *i*, *o*, *u* zabilježile *a^o* i *u^o*, a u mjestu Siče su zabilježile otvoreni naglašeni *e*. Osim njih još se mogu čuti zatvoreni *a*, srednjenepčani *u* i otvoreno naglašeno *e*.

b) Odraz jata

Osnovna osobina slavonskoga dijalekta je neijekavski odraz jata. „Prema odrazu jata dijelimo govore slavonskoga dijalekta na:

a) *ikavske* u zapadnoj i istočnoj slavonskoj Posavini od Nove Gradiške do Kobaša te oko Vrbanje (*dite-diteta*);

b) *ikavsko-jekavske* u središnjem dijelu slavonske Posavine od Bebrine i Banovaca zapadno od Slavonskoga Broda pa do Gunje i Rajevoga Sela (*dite-djeteta*);

c) *ekavske* u slavonskoj Podravini od Vukosavljevice zapadno od Virovitice do Aljmaša i Erduta (*dete-deteta*);

d) *ikavsko-ekavske* u baranjskom Podunavlju (*dite-deteta*);

e) govore s *nezamijenjenim jatom*. To je izgovor starohrvatskoga jata kao zatvorenoga *e*, dakle *e* koji se izgovorom pomiče prema *i*. Tako se govori u mjestima našičkoga kraja. " (Berbić Kolar i Kolenić, 2009: 258)

c) Šćakavizam

Stare skupine *stj i *skj prelaze u šć: *oprāšćam, šćāp, šćédit*.

„Ivšić smatra da su svi štokavci najprije bili šćakavci, a kasnije se zbog razjednačavanja šć počelo izgovarati št. To znači da se šćakavski govori arhaičniji od štakavskih. Danas se šćakavizam sve više gubi i u govorima slavonskoga dijalekta.“ (Despot i Pilj, 2007: 44)

d) Umekšavanje *l* i *n* ispred *i*

Primjer: *gljīsta* (*glista*), *željīm* (*želim*), *ogūljit* (*ogulit*).

e) Nepostojanje glasa *h*

Glas *h* može se potpuno izgubiti (*grī, Rvāčka*) ili zamijeniti s glasom *j*, *v* ili *k* (*dijāt, trbūv, siromāk*).

f) Gubljenje krajnjega *i* u infinitivu i glagolskom prilogu sadašnjem

Primjer gubljenja krajnjega *i* u infinitivu: *dōjt, pogřnit*.

Primjer gubljenja krajnjega *i* u glagolskom prilogu sadašnjem: *metūć, šūtēć*.

g) *L* na kraju sloga

U imenicama i pridjevima sonant *l* ostaje nepromijenjen: *posāl, okrūgāl, vřtal*.

U glagolskom pridjevu radnom *l* na kraju sloga prelazi u *o*: *dao, pleo* (osim u Sičama, Selcu i rijetko u Magić Maloj). Taj se *o* steže sa samoglasnikom ispred pa možemo čuti: *dô, brô, stô*.

Selo Siče izdvaja se kao mjesto koje čuva najviše starine u fonologiji.

h) Izgovor glasova č i ć, dž i đ

U slavonskome dijalektu neki govori ne razlikuju č i ć, dž i đ ili imaju jedan glas za č i ć i jedan glas za dž i đ.

„1. Skupina u kojoj se izgovara *ć* za *č* i *ć*, *đ* za *dž* i *đ*: *prićamo, ćitat, kôlāć, kôvāć, kûća, ođak, pānđa, mēđa*.

2. Skupina u kojoj se izgovara *č* za *č* i *ć*, *dž* za *dž* i *đ*: *kûča, kršćen, mlādži, krādža, mēdža, džōn*.

Nerazlikovanje č i ć nije obilježje samo govora slavonskoga dijalekta. Osim u štokavaca slavonskoga dijalekta, ta je pojava osobina cijeloga kajkavskoga narječja, pa i nekih čakavskih govora. Neki govori slavonskoga dijalekta dobro razlikuju č i ć, dž i đ.“ (Despot i Pilj, 2007: 45)

3.3.3. Morfologija

Imenice

a) Dativ i lokativ jednine imenica e-vrste

Imenice ove vrste u ovim padežima često imaju gramatički morfem *–e*, a u nekim mjestima uz njega postoji i nastavak *–i*: *u crkve, po sôbe, u knjîgi*.

b) Instrumental jednine imenica i-vrste

Gramatički morfem za instrumental ovih imenica je nastavak *–om*: *māšćom, pamećom*, a nastavak *–u* je rjeđi.

c) Genitiv množine

Iako sve rjeđe, još uvijek se u nekim govorima u genitivu množine može čuti nulti morfem: *volov, ovnov*. Ipak, najčešći je nastavak *–a*, a često se može čuti i nastavak *–i*: (*iz*) *Vinkovci*, (*iz*) *Andrijaševci*, *stô kúnī*.

c) Dativ množine

U dativu množine imenica a-vrste (imenice muškoga i srednjega roda) Ivšić je zabilježio nastavak *–om/-em*; *krmkom, konjēm*, a danas tu prevladava nastavak *–ima*.

U dativu množine imenica e-vrste (imenice ženskoga roda) čest je stari hrvatski gramatički morfem *–am*: *snajâm, ćerâm*.

d) Lokativ i instrumental množine imenica

„Govori slavonskoga dijalekta obično u lokativu i instrumentalu množine imenica muškoga i srednjeg roda imaju gramatički morfem *–i* na cijelom području. To znači da i u ova dva padeža čuvaju starije stanje u morfologiji. Naime, stari gramatički morfem za instrumental množine ove promjene jest *–i*, a za lokativ množine *–eh, –ih*. Od staroga *–ih* u lokativu množine najprije je došlo do redukcije poluglasa u slabu položaju. Ostao je gramatički morfem *–ih*. Budući da govori slavonskoga dijalekta ne poznaju glas *h*, ono ispada, pa ostaje isti gramatički morfem i za lokativ i za instrumental množine: (*u*) *Andrijaševci*, (*u*) *Vinkovci*, (*u*) *Piškovci*.

Lokativ množine imenica *–e* vrste često završava na *–a* od staroga gramatičkog morfema *–ah* (slavonski dijelekt ne poznaje glas *h*): (*o*) *poklāda*, (*na*) *njīva*.“ (Despot i Pilj, 2007: 46)

Zamjenice

Pridjevne zamjenice i pridjevi koji u književnom jeziku imaju nastavak *–akav*, u slavonskome dijalektu završavaju na *–aki*: *svākaki, tākī, nīkaki*.

Pridjevi

Pridjevi koji u hrvatskom književnom jeziku imaju nastavak *-i* u komparativu, obično u slavonskome dijalektu imaju nastavak *-ji*: *jāčjī, vīšjī* ili *-iji*: *bilījī, crnīji*.

Ekavski govori slavonskoga dijalekta u slavonskoj Podravini tvore komparativ nastavkom *-eji* (od *staroga -ěji*): *nověji, starěji, zadovoljněji*.

Glagoli

a) Infinitiv

Infinitiv glagola uglavnom se javlja bez završnoga *i*: *bīt, znāt, dōjt, govōrit*.

Glagoli koji u slavonskome dijalektu završavaju na *-nuti* uglavnom se čuju na *-niti*: *omřznit, mětīt*.

b) Prezent

Budući da u prezentu često izostaje jotacija možemo čuti *izājde, dōjdem, zājde*.

Glagoli koji u 1. licu jednine prezenta imaju nastavak *-im* i *-em*, u 3. licu množine imaju nastavke *-iju* i *-eju*: *kradeju, učeju, nosiju, moliju*.

Glagoli koji u 1. licu jednine prezenta imaju nastavak *-am*, u 3. licu množine imaju nastavak *-aju* (*kopaju*).

U gotovo svim mjestima slavonskoga dijalekta u Posavini, u 3. licu množine prezenta čuje se nastavak *-aje* (*i-ae*) na mjestu književnoga *-aju*: *igrāje se, pričaje*.

Također u nekim mjestima, u 3. licu množine prezenta, nema nastavka *-e* nego *-u*: *dřžū, třčū, grādū*.

c) Zapovjedni način

U slavonskome dijalektu se umjesto *nemoj* često govori *neka*: *něka pěvat, něka nas dīrāt*. Za pojačavanje ili ublažavanje zapovijedi često se rabi čestica *ājde, ājd, āj*: *āj zaborāvi*.

Čestica *ājde, ājd, āj* može se rabiti i bez oblika za imperativ glagola tako da zamjenjuje imperativ. Ponekad čestica *ājde, ājd, āj* služi kao poštapalica.

d) Glagolski pridjev radni i trpni

U glagolskom pridjevu radnom u jednini muškoga roda *l* na kraju sloga prelazi u *o* te se *o* veže s prethodnim vokalom (spaval>spavao>spavo): *spo, prodo, reko, došo*.

Glagolski pridjev trpni često se čuje na *t*: *naprāvit, posāđīto*.

3.3.4. Tvorba riječi

a) Tvorba izvedenih muških imena

Muška izvedena imena najčešće se tvore dvama sufiksima: *-a* i *-o*.

Sufiksom *-a* tvore se dvosložna muška imena s brzim naglaskom (`) na prvome slogu: *Īva (od Ivan), Tīna (od Antun)*.

Sufiksom *-o* tvore se muška izvedena imena uglavnom s dugim naglaskom (´): *Īvo (od Ivan), Māto (od Matija)*.

U nekim mjestima postoji značenjska razlika između navedena dva sufiksa pa tako imena na *-a* mogu značiti pogrdnicu, a na *-o* odmilicu.

b) Tvorba ženskih osobnih imena

Česti sufiksi za ženska imena su:

- *a* (*Kata, Ruža, Ljuba*)

- *ica* (*Anica, Katica*)

- *ača* (*Rezāča*)

- *ena* (*Marēna*)

Osobna imena na *-ača* često označuju pogrdnicu i češće se mogu čuti u mjestima slavonske Podravine, a u nekim mjestima i imena na *-a*, brzoga naglaska također znače negativniji odnos prema osobi.

3.3.5. Sintaksa

Berbić Kolar i Kolenić (2014) su u sintaksi zabilježile sljedeće:

- česti poredak riječi u kojem se imenice nalaze ispred pridjeva (inverzija): *rezānci kukūruzni, unūka mōja*
- u pripovijedanju u perfektu često izostaje prezent glagola: *Bilo nas dēsetero djece*
- često se čuju poštapalice poput *jel/jelte, znaš/znae*
- govornici slavonskoga dijalekta u razgovoru često potkrepljuju tvrdnje nekom narodnom mudrom izrekom

3.3.6. Leksik

„Slavonski je leksik jako obilježen stranim utjecajima, utjecajima što proizlaze iz povijesti toga područja. Najznatniji je njemački utjecaj (*npr. xđlica* "kuhinjska stolica bez naslona"), osobito u sferi materijalne kulture. Mađarski utjecaj (*npr. kecēla*) nije, naravno, malen, ali nije ni velik; relativno je najznatniji na baranjskom području i u Mađarskoj. Riječ je i o zemljopisnoj terminologiji, o prezimenima i osobnim imenima itd. Turski utjecaj (*npr. đžak* "dimnjak") dosta je naglašen, a to proizlazi i iz činjenice prilično duge turske vlasti u Slavoniji, također i iz pritjecaja stanovništva (i s njime riječi) iz Bosne i Hercegovine. Razumije se, u slavonskom dijalektu nalazimo i mnoštvo slavenskih riječi, među kojima i primjere leksičkih relikata kao što je riječ *litka* "cjevanica" zabilježena u Gradištu kraj Županje. Tipični bi slavonski leksemi bili *npr. lānac* "mjera za zemlju", oplēčak "potkošulja od lanenog platna ukrašena čipkom", pokrōvac "lagani pokrivač načinjen od nepotrebnih krpa", prōsluk "prsluk" itd.“ (Lisac, 2003: 38)

4. SLAVONSKI DIJALEKT U UDŽBENICIMA ZA HRVATSKI JEZIK U NIŽIM RAZREDIMA OSNOVNE ŠKOLE

4.1. Uvod u istraživanje

Sva su tri narječja (štokavsko, kajkavsko, čakavsko) jednako vrijedna i važna za hrvatski jezik i kao takva bi trebala biti jednako zastupljena u udžbenicima. No mnoga dosadašnja istraživanja pokazala su da su štokavski dijalekti najzanemareniji u nastavi pa tako i slavonski. Kao jedan od razloga ističe se taj što je štokavsko narječje osnovica standardnoga jezika i kao takvo s njime često poistovjećuje. Ovim istraživanjem saznat će se kakva je situacija u novijim izdanjima udžbenika.

Zašto je ovaj problem bitan? Zato jer u ruralnim, arhaičnim sredinama i školama još uvijek imamo djecu koja govore slavonskim dijalektom. Oni su naša velika nada da će to vrijedno jezično blago opstati. Da bi se to ostvarilo potrebno im je približiti njihov zavičajni govor, potaknuti ih da ga vole, da se njime ponose i čuvaju ga od zaborava. Vode li se i autori udžbenika tim mislima? Nude li oni dovoljno štokavskih dijalektnih primjera učenicima ili sve i dalje pada na volju i osviještenost učitelja?

4.2. Cilj istraživanja

Cilj je ovoga istraživanja saznati koliko je slavonski dijalekt zastupljen u novijim izdanjima udžbenika za hrvatski jezik od prvoga do četvrtoga razreda.

4.3. Metode istraživanja

Za svrhu istraživanja pregledani su i analizirani obvezni udžbenici i pripadajuća dopunska nastavna sredstva za hrvatski jezik od 1. do 4. razreda iz kataloga za školsku godinu 2014./15. koje je odobrilo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske. Istraživanjem je obuhvaćena većina najnovijih udžbenika. Manji dio koji mi nije bio dostupan u izdanju 2014. godine pregledan je u izdanju 2013. Ukupno je analizirano 37 početnica, čitanki i udžbenika iz jezika te 21 radna bilježnica. Također je pregledan Nastavni plan i program za osnovnu školu te su izdvojene bitne komponente koje se odnose na zavičajne govore.

4.4. Rezultati istraživanja i interpretacija

Proučavanjem Nastavnog plana i programa za osnovu školu uvidjela samo kolika se važnost pridaje zavičajnim govorima te koliko je zastupljen među nastavnim temama od 1. do 4. razreda. Među zadaćama nastavnoga područja hrvatskoga jezika izdvojila bih tri. Jedna se odnosi na *osvješčivanje razlika između standardnoga jezika i zavičajnih idioma* (MZOŠ, str. 25). Prva konkretna tema u Nastavnom planu i programu u okviru koje se ova zadaća može konkretizirati javlja se tek u četvrtom razredu osnovne škole (književni jezik i zavičajni govor). Od učenika se očekuje da će moći razlikovati književni jezik od zavičajnoga govora, odrediti svoj zavičajni govor u odnosu na jedno od triju narječja hrvatskoga jezika, usmeno i pismeno komunicirati na svome zavičajnome govoru (MZOŠ, str. 33). To je ujedno i jedina tema vezana za zavičajne govore. U prethodnim razredima ih nema. Još dvije bitne zadaće odnose se na *postupno usvajanje hrvatskoga jezičnog standarda* te *suzbijanje straha od jezika* (MZOŠ, str. 25). Ako učenik iz ruralne, arhaične sredine dođe u školu govoreći jezikom svojih baka ili djedova, a učitelj ga, u želji da što prije ovlada standardnim, grubo i uporno ispravlja, čini veliku pogrešku. Standardni jezik nitko ne zna i stalno se uči stoga to treba činiti, kako je i navedeno, postupno. Grubi pristup djetetovu govoru može stvoriti strah i nesigurnost te ostaviti velike posljedice na njegov daljni jezični razvoj. Djetetu od samoga početka školovanja treba pristupiti od govora koji je njemu blizak i koji je naučio kod kuće. Na tom govoru ono treba izgrađivati svoju sigurnost, ponos i ljubav prema jeziku. Tada će i navedene zadaće biti ostvarene. U Nastavnom planu i programu ističe se i sljedeće: „...*njegovanje nacionalne i kulturne baštine, koje se odnose na izradbu i realizaciju projekata o istraživanju zavičaja, etnologije, turističke kulture i sl.*“ (MZOŠ, 2006: 14) Iz ovoga navoda možemo uvidjeti da se velika važnost pridaje i proučavanju, istraživanju i očuvanju pojedinih elemenata kulturne baštine pa tako i govora. Učenicima bi, prema tome, trebalo osigurati dovoljno zadataka koji će potaknuti njihov istraživački duh u zavičajnom smjeru.

Nakon proučavanja Nastavnog plana i programa istražila sam ima li za učenike u udžbenicima zadataka koji potiču istraživanja vezana za slavonski dijalekt te koliko je tekstova pisano njime u 4. razredu za koji je ujedno i propisana tema književni jezik i zavičajni govor. Posebno me zanimalo ima li dijalektnog pjesništva u prva tri razreda s obzirom na istaknutu postupnost učenja standardnoga jezika koja podrazumijeva da se djeci prilazi od onoga što im je zavičajno bliže.

1. razred

U pregledanim su početnicama prvoga razreda često prisutni slavonski pisci poput Grigora Viteza, Zlate Kolarić-Kišur, Zlatka Krilića, Tita Bilopavlovića i Ivanke Borovac. Sama ta spoznaja navodi na misao da su u udžbenicima sigurno zastupljeni i njihovi tekstovi pisani slavonskim dijalektom, no pokazalo se suprotno. Nijedno od njih ne piše dijalektom nego standardnim jezikom. Također niti jedan ulomak, pjesma ili priča nije pisana kajkavskim ili čakavskim narječjem.

2. razred

Iako se u drugome razredu, uz već navedene pisce iz Slavonije, pojavljuju još neki poput Ivane Brlić Mažuranić, Krunoslava Kutena, Branka Hribara, Dobriše Cesarića i Jagode Truhelka, književnici i dalje ne daju konkretne primjere slavonskoga dijalekta. Tek u nekim tekstovima otkrivaju svoje podrijetlo pojedinim dijalektizmima ili slavonskim motivima.

U čitanci za 2. razred (**Zalar, Dvornik i Petruša, Kuća svemoguća, čitanka za drugi razred osnovne škole, Alfa, Zagreb, 2014.**) nalazi se ulomak iz knjige Zlatni danci, *Priča o Ćosi Vodeničaru* (str. 14) Jagode Truhelka gdje autorica ponavlja dijalektne riječi *baba* i *rekne* te poznati slavonski motiv *kobasicu*. Književnik Krunoslav Kuten u pjesmi *Mali ratar* (str. 23) spominje tipične slavonske motive *plug, brane, polje, slog, žito, usjev, gibanica* opisujući život seljaka. U tekstu Ivane Brlić Mažuranić *Čudna apoteka* (str. 118) javljaju se tek dvije dijalektne riječi *znade* i *mamo*.

U čitanci **Budinski, Franjčec, Zelenika Šimić i Lukas, Od slova do snova 2, čitanka za 2. razred osnovne škole, Profil, Zagreb, 2014.** nalazi se pjesma *A nisan ja kriv!* (str. 113) autora Vice Mateta pisana čakavskim narječjem. To je jedina pjesma u 2. razredu pisana dijalektom. U istoj se čitanci uz pjesmu *Veljača* Ivanke Borovac (str. 86) javljaju zadatci koji potiču na razmišljanje o zavičaju, odnosno o običajima i legendama vezanim uz mjesto u kojem učenici žive (Znaš li pjesmu ili tekst koji maškare kazuju prigodom obilaska kuća? Kako se karneval naziva u tvojem kraju? Istraži legende o sv. Valentinu.). Iako nema konkretnih primjera za slavonski dijalekt, ovaj zadatak se može odnositi na njega. Ovo bi bila izvrsna prilika da učenici ispituju svoje bake i djedove, saznaju više o običajima i legendama svoga kraja, prenesu to ostalima ili zapišu te na taj način doprinesu očuvanju svoje baštine.

Mala povezanost sa slavonskim dijalektom može se zamijetiti još samo kod **Težak, Polak i Cindrić, Cvrkut riječi, čitanka i jezični udžbenik za 2. razred osnovne škole, Alfa,**

Zagreb, 2014. U priči *Prvi put na ledu* (str. 54) Zlata Kolarić-Kišur odaje svoje podrijetlo spominjući Orljavu, rijeku koja teče njezinim zavičajem.

U čitanci i udžbeniku **Marjanović, Škribulja, Gabelica i Gredelj, Hrvatski na dlanu 2, čitanka i jezični udžbenik hrvatskoga jezika za drugi razred osnovne škole, Profil, Zagreb, 2014.** nijedan pisac ne piše dijalektom niti možemo pronaći zavičajne elemente u njihovim djelima.

Ista situacija je u udžbeniku **Krmpotić i Ivić, Zlatna vrata 2, čitanka i hrvatski jezik za 2. razred osnovne škole, Školska knjiga, Zagreb, 2013.** te radnoj bilježnici istih autora. Učenicima nije predstavljena niti jedna dijalektna pjesma ili tekst koji bi im dočarao slavonski dijalekt, ali ni dijalekte ostalih narječja.

U prvome i drugome dijelu integriranog radnog udžbenika (**Zokić i Vladušić, Slovo po slovo 2 – 1. i 2. polugodište, integrirani radni udžbenik hrvatskoga jezika i knjevnosti, Školska knjiga, Zagreb, 2014.**) od slavonskih pisaca nalazimo samo Titu Bilopavlovića i Ivana Boždara iz Gradišća kraj Županje. I oni pišu standardnim jezikom o temama koje nisu vezane za njihov zavičaj.

3. razred

U odobrenim čitankama, udžbenicima i radnim bilježnicama za 3. razred javljaju su već navedeni slavonski pisci (Tito Bilopavlović, Grigor Vitez, Dobriša Cesarić, Jagoda Truhelka, Ivana Brlić Mažuranić, Zlata Kolarić-Kišur), ali i neki novi kao što su Ivan Slišurić, Dragutin Tadijanović i Miroslav Slavko Mađer.

U čitanci je za 3. razred (**Zalar, Dvornik i Petruša, Kuća igrajuća, čitanka za treći razred osnovne škole, Alfa, Zagreb, 2014.**) zastupljeno, odnosno opisano dvadesetak igara iz različitih krajeva Hrvatske od kojih šest potječe s područja na kojem se govori slavonskim dijalektom (Slavonski Kobaš; *Kuća* (str. 36), *Ćorave krave* (str. 84), Podvinje; *Zika, zika, zeke* (str. 96), Trnjanski Kuti; *Seljak Mika* (str. 106) Podravina; *Igra riječnim oblutkom* (str. 37), cijela Slavonija; *Vodenjaka* (str. 128). Iako je jedan veliki korak u očuvanju baštine sačuvati igre naših predaka koje su s vremenom sve zaboravljene, bilo bi dobro da je dan bar jedan primjer slavonske igre napisan govorom specifičnim za područje iz kojeg igra potječe, odnosno slavonskim dijalektom. Takav izvrstan primjer je igra *Žugice* (str. 46) napisana kajkavskim narječjem. U istoj se čitanci nalazi pjesma *Kruh* (str.18) Ivana Slišurića u kojoj se ističu tipični slavonski motivi *polje, žito, klasje, žetva* što je, uz navedene igre, jedina poveznica s našim zavičajnim šokačkim govorom.

U čitanci **Budinski, Franjčec, Veronek Germadnik, Zelenika Šimić i Lukas, Od slova do snova 3, čitanka za 3. razred osnovne škole, Profil, Zagreb, 2014.** nema niti jedan tekst pisan slavonskim dijalektom, ali ni ostalim narječjima. Jedini zadatak koji možemo s njime povezati zadan je uz tekst *Kako se piše pjesma o domovini* (str. 24) Zvonimira Goloba, a od učenika traži da potraže i pročitaju u školskoj knjižnici pjesme o domovini napisane na zavičajnom jeziku. U ovom slučaju učenici mogu imati na raspolaganju i tekstove pisane slavonskim dijalektom.

U čitanci autorica **Centner, Peko, Pintarić, Bakota i Majdenić, Moja staza 3, čitanka za treći razred osnovne škole, Školska knjiga, Zagreb, 2013.** nalazi se pjesma Miroslava Slavka Međera *Vinkovačke jeseni* (str. 26) pisana štokavskim narječjem i bogatstvom slavonskih motiva: „...kad zarude plodovi ravni...”, „...folklorasi slavni! ”, „I zaigra kolo, i upne Slavonija, sve se mlado i staro izdiči”, „...Šokadija sva u dukatima i priči...”, „...kad pjesma cikne i tamburica zagudi, Slavonci kad prospu svu svoju divotu...”. Uz ovu se pjesmu i zadatke uz nju učenici imaju priliku pobliže upoznati s narodnim svečanostima koje se održavaju u slavonskome kraju te šokačkim pjesmama i poznatim šokačkim kolom.

Istaknula bih i pjesmu Dragutina Tadijanovića *Visoka žuta žita* (str. 160) koju posvećuje svome zavičaju spominjući slavonske motive *polja, žita i klasja* dok Dobriša Cesarić u svojoj pjesmi *Kasna jesen* (str.56) koristi naizgled dijalektne riječi *bašta, drščuć, padat*, ali više radi rime.

Čakavsko narječje dolazi do izražaja u dijelu pjesme Stjepana Jakševca *Srce Istre* (str. 158):

„...iz tavne zemlje škrinj,

iz ognjenih globočin,

iz trdeh grot i stin,

Učke nan stare psin,

iz ničneg vitra škuj,

vavik se glasi, čuj..."., a kajkavsko u tekstu Nade Iveljić, *Šestinski kišobran* (str. 162) u riječima poput *Ivek, Francek, dečecov, kaj, v Zagrev...* U udžbeniku i radnoj bilježnici istih autorica nema dijalektnih tekstova.

U udžbeniku **Budinski, Delić, Diković, Ivančić, Kolar Billege, Priča o jeziku 3, udžbenik za 3. razred osnovne škole, Profil, Zagreb, 2014.** nema dijalektnih tekstova ni na jednom narječju kao ni u radnoj bilježnici istih autora. Jedini zadatak vezan za dijalekte (str. 53) je

napisati izvješće o tradicijskim običajima svoga kraja u vrijeme karnevala (maskenbala, mesopusta, maškara, fašnika...).

U čitanci i jezičnom udžbeniku (**Težak i Polak, Carstvo riječi, čitanka i jezični udžbenik za 3. razred osnovne škole, Alfa, Zagreb, 2014.**) također nema niti jedan konkretni dijalektni tekst, a javljaju se tek pokoji slavonski leksemi kao npr. u priči Ivane Brlić Mažuranić *Miš u stupici* (str. 58) – *pô, šćap, onkraj*. Izdvojit ću i Zlatu Kolarić Kišur te njezino djelo *Djetinjstvo u Zlatnoj dolini* (str. 14) u kojem autorica opet s velikom ljubavlju i ponosom govori o kraju u kojemu je provela svoje djetinjstvo, o Slavonskoj Požegi. Dijalektizmi koje koristi su *bašča, omara, okrijepiti, sjenica, trusiti se...* U tekstu Mladena Kušeca *Grad s dva imena* (str. 22, 23) kajkavsko narječje dočaravaju riječi *putra, mleka, jajca, kajkali, Zabreg...* Elemente kajkavskoga narječja pronalazim i u tekstu *Ja navijam za curicu* (str. 52) učenika 3. razreda Domagoja Vrbosa u rečenicama: „*Znaš Domek, on ti je bil pravi čovek. Imal je dućan i u njemu svašta, a i puno drugih stvari ga je zanimalo.*” U radnoj bilježnici istih autora nema primjera slavonskoga dijalekta.

U čitanci i udžbeniku **Marjanović, Škribulja, Gabelica i Gredelj, Hrvatski na dlanu 3, čitanka i udžbenik hrvatskoga jezika za 3. razred osnovne škole, Profil, Zagreb, 2014.** pronalazim prve pjesme u cijelosti pisane dijalektom. Pjesma *Ftiček* (str. 61) Nikole Pavića napisana je kajkavskim narječjem, pjesma *Šporki Roko* (str. 73) Tončija Petrasova Marovića napisana je čakavskim narječjem, a pjesma *Svjetionik i brod* (str. 124) Josipa Balaška napisana je štokavskom ikavicom, ali ne slavonskim dijalektom. Pokoju riječ slavonskoga dijalekta možemo pronaći u tekstovima Ivane Brlić Mažuranić. U radnoj bilježnici istih autora potraga za slavonskim dijalektom opet nije bila uspješna kao ni u radnoj bilježnici *Zlatna vrata 3* te udžbeniku *Moj hrvatski 3*.

U čitanci za 3. razred (**Krmpotić i Ivić, Zlatna vrata 3, čitanka i hrvatski jezik za treći razred osnovne škole, Školska knjiga, Zagreb, 2013.**) nema konkretnih dijalektnih tekstova. Tek se uz pjesmu *Svaki kraj nekomu je zavičaj* (str. 32) javljaju istraživački zadatci vezani za zavičaj.

U udžbenicima za 3. razred (**Zokić i Vladušić, Slovo po slovo 3 - 1. polugodište i 2. polugodište, integrirani radni udžbenik hrvatskoga jezika i književnosti s višemedijskim nastavnim materijalima u trećem razredu osnovne škole, Školska knjiga, Zagreb, 2013.**) javljaju se dijalektni primjeri kajkavskoga i čakavskoga narječja. Pjesma *U momemu trnacu* (str. 162) Mladena Pokića napisana je kajkavskim narječjem dok u tekstu Željke Horvat

Vukelja *Galeb Mate* (str. 42) nalazim rečenice na čakavskome narječju: „*Ma pogledaj ča se meni dogodilo: sapleja san se u ribarski konac. Ni koraknut ne moren, a kamoli poletit. A koji je to mali čovik s tobon? Ajme, ča je smišan...*” Dijalektnog primjera za štokavsko narječje nema ni u ovim udžbenicima.

4. razred

U četvrtom se razredu javljaju mnogi već navedeni slavonski pisci, brojniji primjeri dijalektologa pjesništva, ali i obvezna tema književni jezik i zavičajni govor.

U čitanci za 4. razred (**Zokić i Vladušić, Slovo po slovo 4 - 1. polugodište, integrirani radni udžbenik hrvatskoga jezika i književnosti s višemedijskim nastavnim materijalima u trećem razredu osnovne škole, Školska knjiga, Zagreb, 2014.**) javlja se samo jedna dijalektna pjesma naziva *Putuje Kiša* (str. 128) Marele Mimice napisana čakavicom.

U drugome dijelu iste knjige (**Zokić i Vladušić, Slovo po slovo 4 - 2. polugodište, integrirani radni udžbenik hrvatskoga jezika i književnosti s višemedijskim nastavnim materijalima u trećem razredu osnovne škole, Školska knjiga, Zagreb, 2014.**) u okviru teme književni jezik i zavičajni govor napisane su 3 pjesme kao polazni tekstovi za obradu narječja. Štokavsko je narječje predstavljeno kratkom pjesmom *Što je to što* (str. 253) Tomislava Marijana Bilosnića na standardnom jeziku. Za ostala su dva narječja izabrani pravi dijalektni primjeri. To je pjesma *Kaj* (str. 253) Paje Kanižaja napisana kajkavicom te pjesma učenice Ivane Brzović *A ča se ne spominje ča* (str. 253) napisana čakavicom. Sada kada napokon imamo primjere tekstova za sva narječja zašto i štokavsko narječje nije predstavljeno pravim dijalektnim tekstom kao i ostala dva? Jesu li staroštokavski dijalekti štokavskoga narječja manje zanimljivi ili vrijedni? Čak se u okviru *Naučimo više* (str. 254) potiče učenike da potraže i istraže kajkavske i čakavske rječnike dok se štokavski dijalektni rječnici ne spominju. U istom udžbeniku nalazim još dva teksta pisana kajkavicom, pjesmu *Ljeto ili zima* (str. 256) Sanje Sikirić te *Pisanice* (str. 173) Mladena Pokića.

U čitanci **Centner, Peko, Pintarić, Bakota i Majdenić, Moja staza 4, hrvatska čitanka u četvrtom razredu osnovne škole, Školska knjiga, Zagreb, 2013.** pronalazim prvi tekst u 4. razredu pisan slavonskim dijalektom. To je pjesma *Prva rič što sam je čuo* (str. 48) Vanje Radauša. U pjesmi se nalaze riječi *rič, matere, 'rvatska, divane, uvik, snaše, babe, didaci, vom* koje učenicima mogu vrlo dobro dočarati slavonski dijalekt. Istaknula bih i primjer štokavske hrvatske narodne bajke *Žabica kraljica* (60.str) u kojoj nalazimo mnoge dijalektizme poput *dade, dâ, povrnu, proštenje, očuti, vavijek, djelao, djenite, hrbat, poju, ljubovca, povejte,*

peteh, dvorâ, uniđe, odnoć, dade, halja, rine, kokot, znadeš... U čitanci je zastupljena i jedna čakavska te dvije kajkavske pjesme. Primjer za čakavsku je *Moja zemlja* (str. 147) Drage Gervaisa, a za kajkavske *Božić* (str. 87) Dragutina Domjanića te *Moja Podravina* (str. 144) Miroslava Dolenea Dravskog. U djelima poznatih slavonskih pisaca koje nalazimo u ovome udžbeniku poput Jagode Truhelka, Ivane Brlić Mažuranić, Miroslava Slavka Mađera, Zlate Kolarić-Kišur, Dragutina Tadijanovića i Grigora Viteza možemo pronaći tek pokoju dijalektnu riječ ili čak nijednu.

U udžbeniku istih autora (**Centner, Peko, Pintarić, Bakota i Majdenić, Moja staza 4, udžbenik za hrvatski jezik u 4. razredu osnovne škole, Školska knjiga, Zagreb, 2013.**) u okviru teme književni jezik i zavičajni govor javljaju se tri pjesme. Pjesma *Slavonija* (str. 62) Dobriše Cesarića pisana je standardnim jezikom uz pokoji slavonski motiv (*klasje, žetva i žito*) dok su na sljedećim stranicama prave dijalektne pjesme *Popevke sem slagal* (str. 63) Dragutina Domjanića na kajkavskome narječju te pjesma *Četri stađuna* (str. 64) Drage Ivaniševića na čakavskome narječju. U okviru iste teme prikazana je dijalektna karta (str. 65) kojom je učenicima jasno predložena dijalektna raznolikost pa tako i područje na kojem se govori slavonskim dijalektom. Ovo je jedini udžbenik s ovakvim slikovitim dijalektnim prikazom. Istaknula bih i rečenice u posljednjem zadatku: „*Njeguj svoj zavičajni govor. I uči hrvatski standardni jezik.*” Ovakvih savjeta usmjerenih na vrijednost zavičajnoga govora treba biti puno više. U udžbeniku se javlja i jedan tekst poznatog slavonsca Josipa Kozarca *Slavonska šuma* (str. 28), ali i on je pisan standardnim jezikom.

U radnoj bilježnici ovih autorica u okviru teme književni jezik i zavičajni govor nalazim primjere rečenica triju narječja gdje je štokavsko predstavljeno sljedećim: „*Svijetli kralju, ja sam sretan čovjek. Uvijek pjevam i veselim se.*” Ostala narječja predstavljena su pravim dijalektnim rečenicama.

U čitanci i hrvatskome jeziku za 4. razred (**Krmpotić i Ivić, Zlatna vrata 4, čitanka i hrvatski jezik za 4. razred osnovne škole, Školska knjiga, Zagreb, 2013.**) nalazim isti primjer za slavonski dijalekt kao u čitanci *Moja staza 4*, a to je pjesma Vanje Radauša *Prva rič što sam je čuo* (str. 52). Uz ovu se pjesmu nalazi i ilustracija dva muška lika u poznatoj šokačkoj odjeći koji sviraju poznati slavonski instrument – tamburu. Pjesma pod sličnim nazivom, *Prva rič koju sam čuo* (str. 41), nalazi se i u radnoj bilježnici Krmpotić i Ivić, a napisala ju je učenica 5. razreda Sanja Mužik iz Nijemaca. Pjesma je također pisana slavonskim dijalektom, ikavicom.

U istoj se čitanci pod temom književni jezik i zavičajni govor nalaze tri primjera za dijalektno pjesništvo na tri narječja. To je pjesma *Međimorje* (str. 86) autora Ivice Jembriha, *Ča ni lipo* (str. 86) autorice Tatjane Pokrajac-Papucci te *Zima* (str. 87) autora Mirka Sankovića koja je primjer za lički štokavski ikavski dijalekt. I u pjesmi *Smokve* (str. 76) Mirjane Mrkela zapažam lekseme *bilo, lipo, dici, odletile, požutile, dido* i sl. koje upućuju na još jedan štokavski ikavski dijalekt. Navedeni autori nisu zanemarili dijalektnu raznolikost jer su dali čak četiri primjera za štokavsko narječje na različitim dijalektima od kojih su dva na slavonskome. Ni ostala narječja nisu zanemarena. Na sljedećim stranicama su pjesme *Tri nonice* (str. 88) autora Drage Gervaisa (Žerve) na čakavskom narječju te pjesma Dobriše Cesarića *Kasna jesen* (str. 89) koja je pisana standardnim jezikom iako je pisac već spomenutoga slavonskoga podrijetla. Kao primjer kajkavskog dijalektnog pjesništva je i pjesma *Kaj* (str. 40) Dragutina Domjanića. U zadatcima uz pjesmu *Kaj* učenici trebaju istražiti koji još pisci pišu kajkavskim narječjem i uz pomoć rječnika ispod teksta preoblikovati pjesmu u štokavsko narječje. Štokavski se u ovome slučaju opet može vrlo lako poistovjetiti sa standardnim jezikom.

U radnoj se bilježnici **Krmpotić i Ivić, Zlatna vrata 4, radna bilježnica za 4. razred osnovne škole, Školska knjiga, Zagreb, 2013.**, uz već spomenuti učenički rad *Prva rič koju sam čuo* (str. 52), nalazi dijalektna pjesma *Moje Zagorje* (str. 36) koju je napisala učenica 4. razreda Matea Srebačić kajkavskim narječjem. Za čakavsko narječje nije izabran učenički rad nego rad autorice Marine Brozičević-Ključarić, pjesma *Tić va kamare* (str. 65). Za zadatke na temu književni jezik i zavičajni govor (str. 86) odvojena je samo jedna stranica. U 1. je zadatku istaknuta slavonska riječ *divanimo* kao primjer štokavskoga narječja. Ostali se zadatci na 86. str. odnose na osvješćivanje učenika o važnosti čuvanja i njegovanja zavičajnoga govora što dolazi u prilog i slavonskome dijalektu za učenike čiji je zavičajni govor upravo on. Svakoj od navedenih dijalektnih pjesma i zadatcima vezanima uz njih posvećene su dvije stranice pod naslovom *Za one koji poznaju (ili žele upoznati) ča/kaj/što*.

U čitanci **Budinski, Franjčec, Veronek Germadnik, Zelenika Šimić i Lukas, Od slova do snova 4, čitanka za četvrti razred osnovne škole, Profil, Zagreb, 2014.** nema niti jedan primjer štokavskoga dijalekta dok za dijalekte ostalih narječje ima. Čak su tri teksta pisana čakavskim narječjem. To su pjesma *Šporki Roko* (str. 162) čiji je autor Tonči Petrasov Marović, pjesma *Cvit i dite* (str. 163) istoga autora te *Galeb Mate* (str. 152) Željke Horvat Vukelja koja je na narječju pisana djelomično. Pjesma *Stara nova Trešnjavka* (str. 122.) Paje Kanižaja napisana je kajkavicom. Jedan od zadataka uz ovu pjesmu je napisati sastav na svom

zavičajnom govoru, istražiti povijest svoga naselja i razgovarati sa starijom osobom o tradicijskim običajima. To je jedini način na koji i ovdje do izražaja može doći slavonski dijalekt. U čitanci su zastupljeni pisci koje vežemo za Slavoniju, ali i dalje pišu standardnim jezikom. Nema čak ni one pokoje dijalektne riječ koja se u nekim njihovim djelima do sada mogla pronaći.

Već na početku udžbenika **Pavličević-Franić i Domišljanović, Hrvatski jezik 4, udžbenik za 4. razred osnovne škole, Alfa, Zagreb, 2014.** javlja se tema književni jezik i zavičajni govor s naslovom *Što, ča, kaj?* (str. 12). Stripom su obuhvaćeni primjeri rečenica za sva tri narječja. Štokavsko je pisano pravim šokačkim govorom što se prepoznaje po riječima *šta, di, pust' me, Iva, al', taka, ćuko, neb', izašo, kamol'*. Isto tako su navedeni dijalektni primjeri za druga dva narječja. Pod ovom temom objavljena su tri učenička rada. Pjesma *Ah, dečke!* (str. 14) objavljena je u Smibu 1998. kajkavicom gdje je također iste godine objavljena pjesma *Proljeće* (str. 14), ali standardnim jezikom. Pjesma *Naš kraj* (15. str) primjer je čakavskog narječja. Od slavonskih pisaca ovdje se javlja Zlata Kolarić-Kišur koja slikovito opisuje svoj krajolik (str. 25) čime ujedno opet odaje svoje slavonsko podrijetlo.

U radnoj je bilježnici istih autora tek jedna stranica posvećena temi književni jezik i zavičajni govor (str. 39). Slavonskim su dijalektom napisani primjeri *Reko sam ti da izađeš pred kapiju. te Šta govore njih dve?* Za druga dva narječja su također napisane rečenice na dijalektu.

U sljedećoj čitanci i jezičnom udžbeniku (**Težak, Polak i Cindrić, Čarolija riječi, čitanka i jezični udžbenik za četvrti razred osnovne škole, Alfa, Zagreb, 2014.**) pronalazimo primjere kajkavskog dijalektnog pjesništva koje predstavlja Fran Galović pjesmom *Crn-bel* (str. 28), Nikola Pavić pjesmom *Ftiček* (str. 91), Stjepan Jakševac pjesmom *Novi Škrlak* (str. 122) i Milan Crnković pjesmom *Se je Hrvatska* (str. 140). Tekstovi pisani čakavskim narječjem su pjesma Gordane Radić *O svisvetah* (str. 50), pjesma učenice 4. razreda Marcele Šegulja iz Bakara *Ja volin* (str. 137), pjesma *Ribarski posli* (str. 153) učenika Milka Volarića (4. r., Bakar) te *Cvitnica* (str. 123) Marinka Marinovića. Pokraj ovih brojnih kajkavskih i čakavskih tekstova samo pjesma *Što* (str. 30) predstavlja štokavsko narječje, ali nije pisana dijalektom. Ona se, uz narodnu pjesmu *Kaj* (str. 30) na kajkavskome i *Ča – LIPA DIVOJKA* (str. 31) na čakavskome dijalektu, nalazi pod temom književni jezik i zavičajni govor kao polazni tekst.

Istoj temi je u radnoj bilježnici istih autora posvećeno četiri stranice gdje možemo pronaći i konkretan primjer rečenice na slavonskome dijalektu: „*Cilo ćemo lito moja seka i ja bit u*

Slavoniji. Baš bi bilo lipo da nam dođeš. Mogle bi ić na kupanje na Savu." Također su u jednome zadatku istaknute riječi poput avlije, pendžera i sokaka čije podrijetlo učenici moraju istražiti. Takvi su zadaci i primjeri zastupljeni i za ostala dva narječja.

U čitanci za 4. razred (**Zalar, Dvornik i Petruša, Kuća putujuća, čitanka za četvrti razred osnovne škole, Alfa, Zagreb, 2014.**) također možemo pronaći nekoliko primjera kajkavskoga i čakavskoga dijalekta, ali ne i štokavskoga. Kajkavicom su napisane pjesme Draška Jambrešića *Štel bi biti veter* (str. 8) te Marije Hasan *Kad bi to na moje bilo* (str. 14) i *Crni maček* (str. 85). Čakavskim je dijalektom Daniel Načinović napisao pjesmu *Burrra* (str. 92), Tonči Petrasov Marović priču *Mara Krpašinka* (str. 98) i Dinko Kalac pjesmu *Črv* (str. 101).

U sljedećem se udžbeniku (**Budinski, Diković, Ivančić i Kolar Billege, Priča o jeziku 4, udžbenik hrvatskoga jezika za četvrti razred osnovne škole, Profil, Zagreb, 2014.**), kao i u ostalima u 4. razredu, nalazi neizostavna tema književni jezik i zavičajni govor. Tu se također nalaze pjesme kao primjeri triju narječja. Pjesma *Štel sem* (str. 72) Ivice Jembriha na kajkavskome, pjesma *Tonićeve brageše* (str. 73) Tone Smoljanca na čakavskome i pjesma *Da sam ptica* (str. 73) Drage Ivaniševića na štokavskome narječju. Samo pjesma koja predstavlja štokavsko narječje nije pisana dijalektom. Istaknula bih i zadatak u kojem učenici trebaju zavičajnim govorom ispričati neku školsku zgodu ili nezgodu. To je izvrstan poticajni zadatak za one koji govore dijalektom, no ipak u obzir treba uzeti i učenike koji žive u sredinama u kojima mlađe generacija sve manje govore jezikom svojim predaka i gdje dijalekt postaje sve veća nepoznanica. U tom je slučaju učenicima bolje dati konkretne zadatke, primjerice da nešto istraže, razgovaraju sa svojim bakama i djedovima te na taj način zapamte, zapišu i sačuvaju neki važni dio slavonske tradicije i kulture pa i dijalekta.

U radnoj bilježnici istih autora u okviru iste teme nalaze se različiti zadatci na tri stranice (str. 72., 73. i 74.) u kojima se učenici trebaju izraziti na svom zavičajnom govoru pa tako i na slavonskom dijalektu. Među njima je zadatak sa primjerima rečenica za koje učenici moraju prepoznati kojim su narječjem pisane. I u ovome slučaju samo primjer za štokavsko narječje nije napisan dijalektom. Zastupljeni su još neki istraživački zadatci s naglaskom na zavičajni govor.

Primjer kajkavske dijalektne književnost u čitanci **Marjanović, Škribulja, Gabelica i Gredelj, Hrvatski na dlanu 4, čitanka i udžbenik hrvatskoga jezika za drugi razred osnovne škole, Profil, Zagreb, 2014.** je pjesma *Horvatska domovina* (str. 28) Antuna Mihanovića te pjesma *Zima* (str. 84) Mladena Kušeca koja je na istoj stranici objavljena i na

književnom jeziku. Pod temom književni jezik i zavičajni govor primjer dijalektne kajkavštine predstavlja pjesma Frana Galovića *Jesenski vjetar* (str. 82). Na istoj je stranici, kao primjer štokavskoga narječja, pjesma Dobriše Cesarića *Slavonija* (str. 82) napisana standardnim jezikom. Primjer za čakavsko narječje je dijalektna pjesma *Moja zemja* (str. 83) Drage Gervaisa te pjesma *Snig u Splitu* (str. 85) Tončija Petrasova Marovića. U radnoj bilježnici istih autora ne nalazi se niti jedan konkretan dijalektni primjer.

Nakon analize svih dostupnih udžbenika može se potvrditi činjenica da je slavonski dijalekt zanemaren. Od 58 pregledanih početnica, čitanki, udžbenika i radnih bilježnica iz hrvatskoga jezika samo su dva teksta pisana slavonskim dijalektom. To su pjesma *Prva rič što sam je čuo* Vanje Radauša koja se nalazi u dva udžbenika (Zlatna vrata 4 i Moja staza 4) te učenički rad *Prva rič koju sam čuo* iz radne bilježnice (Zlatna vrata 4). Slavonski pisci, za koje je očekivano da će se predstaviti slavonskim dijalektom, u udžbenicima pišu standardnim jezikom. Poneki pak u nekim tekstovima odaju svoje podrijetlom i povezanost sa zavičajem upotrebom slavonskih motiva ili leksema, no to nikako nije dovoljno kako bi slavonski dijalekt opstao i kako ne bi postao zaboravljen. Dijalektna književnost u pregledanim udžbenicima nastaje većinom na čakavskom i kajkavskom narječju, a na štokavskome dijalektu je ima vrlo malo. Bitno je istaknuti da je u 2. razreda samo jedan tekst pisan narječjem i to čakavskim. U 3. razredu za svako narječje ima pravi dijalektni primjer, ali slavonskim dijalektom nije pisan niti jedan. Slavonskih leksema i motiva ima, no ipak su brojniji oni na kajkavskome i čakavskome narječju. Brojniji dijalektni primjeri javljaju se tek u 4. razredu. Tekstovi na kajkavskom i čakavskom narječju vidljivo su zastupljeniji i to uz brojne dijalektizme koje mi Slavonci možda i ne razumijemo. Ako se ispod svakog teksta nalazi rječnik s objašnjenjima nepoznatih riječi, zašto onda ne bi bilo objavljeno i više pjesma na slavonskome dijalektu, najarhaičnijem govoru? Nije problem u tome da ga učenici ne bi razumjeli. Ali koji je? Je li on manje vrijedan od dijalekata drugih narječja ili je doista došlo do ozbiljne mjere poistovjećenosti sa standardnim jezikom? Istu situaciju smo mogli zamijetiti u polaznim tekstovima pod temom književni jezik i zavičajni govor. Za kajkavsko i čakavskom narječje su obvezno predstavljeni pravi dijalektni primjeri dok se za štokavsko narječje to ne može reći. Zadatke vezane uz istraživanje kulturne baštine, a time i zavičajnoga idioma možemo pronaći u udžbenicima 2., 3. i 4. razreda.

4.5. Zaključak

Svi bi učitelji trebali biti osviješteni o važnosti njegovanja zavičajnih idioma pa tako i slavonskoga dijalekta. Kao takvi lako će se moći prilagoditi sredini u kojoj rade i neće se oslanjati samo na čitanke, udžbenike i tekstove koje oni nude, odnosno u ovom slučaju gotovo da i ne nude. U udžbenicima 1. razreda nema niti jedan dijalektni tekst ili zadatak koji potiče na istraživanje zavičajnoga idioma stoga već tada sva osviještenost djece o važnosti i njegovanju slavonskoga dijalekta pada na učitelje i njihovu volju, ali i njihova temeljna znanja koja moraju imati o njemu kako bi mogli djelovati. Iako nisu uvršteni u udžbenike, na raspolaganju su nam različiti tekstovi na slavonskome dijalektu koji se mogu koristiti u nastavi, a učenicima mogu biti vrlo zanimljivi (slavonske igre, pjesme, igrokazi, brojalice, bećarci, tekstovi o običajima i legendama). Potrebno je uložiti samo malo truda kako bismo do njih došli. Istaknula bih i slikovnicu Slavenska narodna medicina čiji sam suautor i koja učenicima također na jedan zanimljiv način može približiti slavonski dijalekt. Ona je primjer da zanimljive materijale i danas možemo samostalnim terenskim radom prikupiti (snimiti, zapisati) te ih predstaviti u suvremenim i djeci zanimljivim oblicima.

Na takav istraživački oblik rada trebamo poticati i učenike. Berbić Kolar i Kolenić (2009) ističu da razgovor sa stanovništvom koje još govori svojim idiomom razvija u djece zanimanje za etnološke vrijednosti određenoga mjesta (nošnje, plesove, priče, narodne instrumente), običaje, ali razvija i njihovu kreativnost, znatiželju, samostalno stvaralaštvo (recitiranje pjesmica, pričanje priča na dijalektu i sl.) te ljubav i poštovanje prema baštini. Učenicima svakako treba omogućiti da plodove svoga rada i stvaralaštva na dijalektu pokažu i drugima. To mogu na raznim priredbama, ali i većim skupovima kao što su Lidrano, Šokačka rič (znanstveni skup u Vinkovcima koji dio svoga programa daje učenicima i njihovim izvedbama na slavonskome dijalektu) te Dani Ivane Brlić Mažuranić (od kojih je jedan posvećen izričaju Ivaninih djela na slavonskome dijalektu). Slavonski se dijalekt može njegovati i u okviru izvannastvanih aktivnosti (Dramske skupine, Likovne skupine i Glazbene skupine), ali to treba činiti sustavno, s velikom željom i ljubavlju, ne samo da bi se odradilo u prilikama koje to zahtijevaju.

Učitelji svojim primjerom trebaju pokazati da je važno učiti standardni jezik, ali isto tako i da se svoga zavičajnoga govora nitko ne smije sramiti, da ga se treba njegovati i čuvati od zaborava. Učenika koji dođe u školu govoreći svojim zavičajnim govorom učitelj nikako ne smije uporno ispravljati zahtijevajući da govori standardnim jezikom. Takav postupak može rezultirati samo strahom i nesigurnošću djeteta. Kao što Puljak (2011) tvrdi, dječje će se

pogreške u pisanom standardnom iskazu tijekom vremena gubiti i nestajati, nesigurnost u usmenom govoru teže (može čak biti zamijećena i kod odraslih obrazovanih govornika), a pogreške u zavičajnom govoru, koje nastaju grubim ispravljenjem djeteta, trajno će ostati te nepovratno „kvariti“ i mijenjati idiom.

Prema tome, iako se djeci u udžbenicima skoro i ne nude dijalektni tekstovi na njihovom slavonskome idiomu, učitelji mu trebaju osigurati dovoljno pozornosti u nastavi.

5. ZAKLJUČAK

Slavonski dijalekt je zanemaren i zbog toga je iznimno važno osvijestiti mlade generacije o potrebi njegova čuvanja i njegovanja. Bitno je djelovati na djecu od rane školske dobi kada su oni još vrlo vezani za govor koji su naučili od svojih roditelja, baki i djedova. Treba dati dovoljno prostora njihovom izričaju na zavičajnome idiomu, ali ih isto tako treba poticati da i dalje istražuju, zapisuju i na taj način sačuvaju bogati slavonski leksik, običaje, legende i ostale zanimljivosti vezane za našu bogatu nematerijalnu kulturnu baštinu.

Ako se slavonskome dijalektu ne daje dovoljno pozornosti u udžbenicima, što je u ovome istraživanju potvrđeno sa samo tri teksta u 58 izvora, treba imati na umu da je pučko stvaralaštvo vrlo bogato te da i sami za učenike možemo pronaći brojne zanimljive tekstove na slavonskome dijalektu. Tu su i različiti skupovi za učenike gdje se njihov izričaj na slavonskome dijalektu može njegovati. Ako se zavičajnim idiomom vodimo kao osnovicom u postupnom učenju standardnoga jezika, učenici će sigurno bolje prihvatiti jezičnu raznolikost, ali ćemo isto tako potaknuti njihovu jezičnu kreativnost, sigurnost u izražavanju i ljubav prema jeziku. Najvažnije od svega, svi ćemo zajedno doprinijeti očuvanju dijalekta koji nas predstavlja kao stari, šokački narod i čijega bogatstva još mnogi nisu svjesni.

6. LITERATURA

1. Berbić Kolar, E. (2012). Položaj slavonskoga dijalekta u čitankama hrvatskoga jezika za niže razrede osnovne škole, Zbornik petog hrvatskog slavističkog kongresa, (str. 847-855). Rijeka: Filozofski fakultet
2. Berbić Kolar, E., Kolenić, Lj. (2011). Sičanski govor, Šokačka rič 8, (str. 115-132). Vinkovci: Zajednica kulturno-umjetničkih djelatnosti Vukovarsko-srijemske županije u Vinkovcima
3. Berbić Kolar, E., Kolenić, Lj. (2009.) Slavonski dijalekt u školi, Zbornik s Međunarodnog znanstvenog skupa Altalanos kerdesek-(anya)nyelvi oktatás, (str. 257-262). MTTK, Subotica
4. Berbić Kolar, E., Franić, V., Javor, A. (2009). Govor Brodskoga Stupnika, Šokačka rič 7, (str. 63-73). Vinkovci: Zajednica kulturno-umjetničkih djelatnosti Vukovarsko-srijemske županije u Vinkovcima
5. Berbić Kolar, E., Kolenić, Lj. (2014). Sičanske riči. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Učiteljski fakultet u Osijeku
6. Berbić Kolar, E., Matić, M. (2012). Slavonski dijalekt u udžbenicima hrvatskoga jezika u višim razredima osnovne škole, Šokačka rič 9 (str. 223-235). Vinkovci: Zajednica kulturno-umjetničkih djelatnosti Vukovarsko-srijemske županije u Vinkovcima
7. Despot, L., Pilj, M. (2007). Slavonski dijalekt u nastavi Hrvatske dijalektologije, Šokačka rič 4, (str. 37-51). Vinkovci: Zajednica kulturno-umjetničkih djelatnosti Vukovarsko-srijemske županije u Vinkovcima
8. Dujmović-Markusi, D. (2004). Fon-Fon 1, udžbenik hrvatskoga jezika za prvi razred gimnazije. Zagreb: Profil
9. Ivšić, S. (1913). Današnji posavski govor. Pribavljeno 27. veljače 2015. s <https://archive.org/stream/danaiposavskigov00ivic#page/n5/mode/2up>
10. Kolenić, Lj. (1998). Slavonski dijalekt, Croatica, XXVII, sv. 45–46, (str. 101–116). Zagreb: Grapfic art

11. Kolenić, Lj. (2003). Slavonski dijalekt prema ostalim hrvatskim dijalektima, Zbornik zagrebačke filološke škole (str. 175-183). Zagreb: Zrinski d.d. Čakovec
12. Lisac, J. (2003). Hrvatska dijalektologija 1. Hrvatski dijalekti i govori štokavskoga narječja i hrvatski govori torlačkoga narječja. Zagreb: Golden marketing i Tehnička knjiga
13. Lisac, J. (2003). Slavonski dijalekt: između autohtonosti i utjecaja. Pribavljeno 16. veljače 2015. s http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=12049
14. Menac-Mihalić, M., Celinić, A. (2012). Ozvučena čitanka iz dijalektologije + CD. Zagreb: Knjiga d.o.o.
15. Petrović, B., Brač, I. (2008). Slavonski dijalekt u udžbenicima hrvatskoga jezika. Pribavljeno 16. veljače 2015. s http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=64414
16. Puljak, L. (2011.) Uloga zavičajnoga idioma u razvoju jezično komunikacijske kompetencije učenika mlađe školske dobi. Pribavljeno 26. svibnja 2015. s http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=128573
17. Sekereš, S. (1967). Klasifikacija slavonskih govora, Zbornik za filologiju i lingvistiku, (str. 133-145). Novi Sad: Matica Serbica
18. Težak, S., Babić, S. (2003). Gramatika hrvatskoga jezika. Priručnik za osnovno jezično obrazovanje. Zagreb: Školska knjiga

Izvori

Hrvatski nacionalni obrazovni standard: Nastavni plan i program za osnovnu školu, Pribavljeno 17. veljače 2015. s <http://public.mzos.hr>

Budinski, Diković, Ivančić i Veronek Germadnik, *P kao početnica*, početnica za prvi razred osnovne škole (1. dio, za učenje tiskanih slova), Profil, Zagreb, 2014.

Budinski, Diković, Ivančić i Veronek Germadnik, *P kao početnica*, početnica za prvi razred osnovne škole (2. dio, za učenje pisanih slova), Profil, Zagreb, 2014.

Budinski, Diković, Ivančić i Veronek Germadnik, *P kao početnica*, radna bilježnica sa slovaricom za prvi razred osnovne škole (1. dio, za učenje tiskanih slova), Profil, Zagreb, 2014.

Budinski, Diković, Ivančić i Veronek Germadnik, *P kao početnica*, radna bilježnica sa slovaricom za prvi razred osnovne škole (2. dio, za učenje pisanih slova), Profil, Zagreb, 2014.

Budinski, Diković, Ivančić i Veronek, *Priča o jeziku 2*, udžbenik hrvatskoga jezika za drugi razred osnovne škole, Profil, Zagreb, 2014.

Budinski, Diković, Ivančić i Veronek, *Priča o jeziku 2*, radna bilježnica iz hrvatskoga jezika za drugi razred osnovne škole, Profil, Zagreb, 2014.

Budinski, Delić, Diković, Ivančić i Kolar Billege, *Priča o jeziku 3*, udžbenik hrvatskoga jezika za treći razred osnovne škole, Profil, Zagreb, 2014.

Budinski, Delić, Diković, Ivančić i Kolar Billege, *Priča o jeziku 3*, radna bilježnica iz hrvatskoga jezika za treći razred osnovne škole, Profil, Zagreb, 2014.

Budinski, Diković, Ivančić i Kolar Billege, *Priča o jeziku 4*, radna bilježnica iz hrvatskoga jezika za četvrti razred osnovne škole, Profil, Zagreb, 2014.

Budinski, Diković, Ivančić i Kolar Billege, *Priča o jeziku 4*, udžbenik hrvatskoga jezika za četvrti razred osnovne škole, Profil, Zagreb, 2014.

Budinski, Franjčec, Zelenika Šimić i Lukas, *Od slova do snova 2*, čitanka za drugi razred osnovne škole, Profil, Zagreb, 2014.

Budinski, Franjčec, Veronek Germadnik, Zelenika Šimić i Lukas, *Od slova do snova 3*, čitanka za treći razred osnovne škole, Profil, Zagreb, 2014.

Budinski, Franjčec, Veronek Germadnik, Zelenika Šimić i Lukas, *Od slova do snova 4*, čitanka za četvrti razred osnovne škole, Profil, Zagreb, 2014.

Centner, Peko, Pintarić, Bakota i Majdenić, *Moja staza 3*, čitanka za treći razred osnovne škole, Školska knjiga, Zagreb, 2013.

Centner, Peko, Pintarić, Bakota i Majdenić, *Moja staza 3*, radna bilježnica za hrvatski jezik i jezično izražavanje u trećem razredu osnovne škole, Školska knjiga, Zagreb, 2013.

Centner, Peko, Pintarić, Bakota i Majdenić, *Moja staza 3*, udžbenik za hrvatski jezik i jezično izražavanje u trećem razredu osnovne škole, Školska knjiga, Zagreb, 2013.

Centner, Peko, Pintarić, Bakota i Majdenić, *Moja staza 4*, čitanka za četvrti razred osnovne škole, Školska knjiga, Zagreb, 2013.

Centner, Peko, Pintarić, Bakota i Majdenić, *Moja staza 4*, radna bilježnica za hrvatski jezik u četvrtom razredu osnovne škole, Školska knjiga, Zagreb, 2013.

Centner, Peko, Pintarić, Bakota i Majdenić, *Moja staza 4*, udžbenik za hrvatski jezik u četvrtom razredu osnovne škole, Školska knjiga, Zagreb, 2013.

Ivić i Krmpotić-Dabo, *Pčelica početnica* - I. dio, za 1. razred osnovne škole, Školska knjiga, Zagreb, 2014.

Ivić i Krmpotić-Dabo, *Pčelica početnica* - II. dio, za 1. razred osnovne škole, Školska knjiga, Zagreb, 2014.

Ivić i Krmpotić-Dabo, *Pčelica početnica*, radna bilježnica - I. dio, za 1. razred osnovne škole, Školska knjiga, Zagreb, 2014.

Ivić i Krmpotić-Dabo, *Pčelica početnica*, radna bilježnica - II. dio, za 1. razred osnovne škole, Školska knjiga, Zagreb, 2014.

Krpotić i Ivić, *Zlatna vrata 2*, čitanka i hrvatski jezik za 2. razred osnovne škole, Školska knjiga, Zagreb, 2013.

Krpotić i Ivić, *Zlatna vrata 2*, radna bilježnica za književnost i hrvatski jezik za 2. razred osnovne škole, Školska knjiga, Zagreb, 2013.

Krpotić i Ivić, *Zlatna vrata 3*, čitanka i hrvatski jezik za treći razred osnovne škole, Školska knjiga, Zagreb, 2013.

Krpotić i Ivić, *Zlatna vrata 3*, radna bilježnica za književnost i hrvatski jezik za treći razred osnovne škole, Školska knjiga, Zagreb, 2013.

Krpotić i Ivić, *Zlatna vrata 4*, čitanka i hrvatski jezik za 4. razred osnovne škole, Školska knjiga, Zagreb, 2013.

Krpotić i Ivić, *Zlatna vrata 4*, radna bilježnica za književnosti i jezik za 4. razred osnovne škole, Školska knjiga, Zagreb, 2013.

Marjanović, Škribulja, Gabelica i Gredelj, *Hrvatski na dlanu 2*, čitanka i udžbenik hrvatskoga jezika za drugi razred osnovne škole, Profil, Zagreb, 2014.

Marjanović, Škribulja, Gabelica i Gredelj, *Hrvatski na dlanu 2*, radna bilježnica iz hrvatskoga jezika za drugi razred osnovne škole, Profil, Zagreb, 2014.

Marjanović, Škribulja, Gabelica i Gredelj, *Hrvatski na dlanu 3*, čitanka i udžbenik hrvatskoga jezika za treći razred osnovne škole, Profil, Zagreb, 2014.

Marjanović, Škribulja, Gabelica i Gredelj, *Hrvatski na dlanu 3*, radna bilježnica iz hrvatskoga jezika za treći razred osnovne škole, Profil, Zagreb, 2014.

Marjanović, Škribulja, Gabelica i Gredelj, *Hrvatski na dlanu 4*, čitanka i udžbenik hrvatskoga jezika za četvrti razred osnovne škole, Profil, Zagreb, 2014.

Marjanović, Škribulja, Gabelica i Gredelj, *Hrvatski na dlanu 4*, radna bilježnica iz hrvatskoga jezika za četvrti razred osnovne škole, Profil, Zagreb, 2014.

Pavličević-Franić i Domišljanović, *Hrvatski jezik 3*, jezični udžbenik za treći razred osnovne škole, Alfa, Zagreb, 2014.

Pavličević-Franić i Domišljanović, *Hrvatski jezik 4*, jezični udžbenik za četvrti razred osnovne škole, Alfa, Zagreb, 2014.

Pavličević-Franić i Domišljanović, *Hrvatski jezik 4*, radna bilježnica za četvrti razred osnovne škole, Alfa, Zagreb, 2014.

Pavličević-Franić i Velički, *Moj hrvatski 2*, radna bilježnica za drugi razred osnovne škole, Alfa, Zagreb, 2014.

Pavličević-Franić, Velički, Zalar i Domišljanović, *Čitam i pišem*, hrvatska početnica – udžbenik za prvi razred osnovne škole – tiskana slova, Alfa, Zagreb, 2014.

Pavličević-Franić, Velički, Zalar i Domišljanović, *Čitam i pišem*, hrvatska početnica – udžbenik za prvi razred osnovne škole – pisana slova, Alfa, Zagreb, 2014.

Pavličević-Franić, Velički, Zalar i Domišljanović, *Čitam i pišem*, radna bilježnica uz hrvatsku početnicu za prvi razred osnovne škole – tiskana slova, Alfa, Zagreb, 2014.

Težak i Polak, *Carstvo riječi*, čitanka i jezični udžbenik za treći razred osnovne škole, Alfa, Zagreb, 2014.

Težak i Polak, *Carstvo riječi*, radna bilježnica za treći razred osnovne škole, Alfa, Zagreb, 2014.

Težak, Polak i Cindrić, *Cvrkut riječi*, čitanka i jezični udžbenik za drugi razred osnovne škole, Alfa, Zagreb, 2014.

Težak, Polak i Cindrić, *Cvrkut riječi*, radna bilježnica uz čitanku i jezični udžbenik za drugi razred osnovne škole, Alfa, Zagreb, 2014.

Težak, Polak i Cindrić, *Čarolija riječi*, čitanka i jezični udžbenik za četvrti razred osnovne škole, Alfa, Zagreb, 2014.

Težak, Polak i Cindrić, *Čarolija riječi*, radna bilježnica uz čitanku i jezični udžbenik za četvrti razred osnovne škole, Alfa, Zagreb, 2014.

Zalar, Dvornik i Petruša, *Kuća svemoguća*, čitanka za drugi razred osnovne škole, Alfa, Zagreb, 2014.

Zalar, Dvornik i Petruša, *Kuća igrajuća*, čitanka za treći razred osnovne škole, Alfa, Zagreb, 2014.

Zalar, Dvornik i Petruša, *Kuća putujuća*, čitanka za četvrti razred osnovne škole, Alfa, Zagreb, 2014.

Zokić i Vladušić, *Slovo po slovo 1*, početnica u prvom polugodištu - tiskana slova, Školska knjiga, Zagreb, 2013.

Zokić i Vladušić, *Slovo po slovo 2 – 1. polugodište*, integrirani radni udžbenik hrvatskoga jezika i književnosti u drugom razredu osnovne škole, Školska knjiga, Zagreb, 2014.

Zokić i Vladušić, *Slovo po slovo 2 – 2. polugodište*, integrirani radni udžbenik hrvatskoga jezika i književnosti u drugom razredu osnovne škole, Školska knjiga, Zagreb, 2014.

Zokić i Vladušić, *Slovo po slovo 3 – 1. polugodište*, integrirani radni udžbenik za hrvatski jezik i književnost u trećem razredu osnovne škole, Školska knjiga, Zagreb, 2013.

Zokić i Vladušić, *Slovo po slovo 3 – 2. polugodište*, integrirani radni udžbenik za hrvatski jezik i književnost u trećem razredu osnovne škole, Školska knjiga, Zagreb, 2013.

Zokić i Vladušić, *Slovo po slovo 4 – 1. polugodište*, integrirani radni udžbenik za hrvatski jezik u četvrtom razredu osnovne škole, Školska knjiga, Zagreb, 2014.

Zokić i Vladušić, *Slovo po slovo 4 – 2. polugodište*, integrirani radni udžbenik za hrvatski jezik i književnost u četvrtom razredu osnovne škole, Školska knjiga, Zagreb, 2013.

7. PRILOZI

U prilogama su izdvojene stranice koje sadrže konkretne dijalektne testove iz pregledanih udžbenika 2., 3. i 4. razreda.

Kakve nam priče može pričati more?
Koji likovi mogu biti glavni u morskim pričama?
Istražite koliko daleko mogu putovati valovi.
Gdje valovi mogu završiti svoja putovanja (u oceanu, u luci...)?

Pročitaj pjesmu koju je napisao učenik Vice.

A nisan ja kriv!

Vice Mateta

Kad san bija mali
upa san...
Svi su se smijali
– da se ne pripadnen.
A nisan ja kriv!

Kad san bija malo veći
skočija san...
Rasika kolino na stinu
– nikor se ni smija.
A nisan ja kriv!

Kad san bija još veći
nisan jema vremena se
skinit...
Uša san u robi
– materi san reka da
su me gurnili.
A nisan ja kriv!

„A ko je kriv“
pitaju me svi.
More!
More, ča mi se vavik
namisti
ispred nosa i očiju
i smije mi se, smije...

- Razumiješ li sve riječi u pjesmi?
- Govori li se tako u tvojem zavičaju?
- Gdje si čula/čuo sličan govor?
- Znaš li iz kojega je Vice kraja?
- Zašto je more uvijek krivo?
- Imaš li ti krivca za svoje nestašluke?

Dopuni rečenice ponuđenim riječima: ribe i Jadransko more.
Naše se more zove...
U moru žive...
Napiši sastavak Putovanje jednoga vala.
Sastavi rečenice rabeći ove riječi:
val, valić, valovito, valovi.

Tko živi u moru? Što plove morem?

113

Riješi rebus: UČKA + PAZIN + POREČ + ROVINJ = ?

SRCE ISTRE

Tamo negdje
usred Istre
gdje su žive
vode bistrice,
tamo negdje
kod Pazina,
iz dolina –
iz tavnice zemlje škripi,
iz ognjenih globočin,
iz trdeh grot i stin,
Učke nan stare prsin,
iz noćneg vitra škuj
vavik se glasi, čuj...
Bat... bum... bat...
bum...
To je srce
Istre drage,
to je korak Velog Jože
što se čuje –
i u duši
svakog sina
iz dubina
odjekuje.

Stjepan Jakševac

UČIM NOVE RIJEČI

lavine – tamne	grot – kamen
škripi – škripa	stin – stijena
globočin – dubina	škuj – huk
trdeh – tvrdih	vavik – uvijek

158

ŽUGICE (Guščice)

Djeca se postave uz ogradu, a jedno je nasuprot njima, desetak metara podalje. Djeca je/ga zovu, a ona/on im odgovara. Međusobni razgovor (dozivanje) teče ovako: Žugice, hote s polja dimo (kuci)!
Ne vupamo. (Ne smijemo.)
Pred kem?
Pred vocom (vukom).
De je vok?
Zoj (otraga) za grmom.
Kaj tam dela?
Jamu kopa.
Kaj bo z jamom?
Jognja kuril. (Vatru palio.)
Kaj bo z jognjem?
Kropa topil. (Vodu kuhao.)
Kaj bo s kropom? (Što će s vodom?)
Mival se bo.
Vu kaj se bo brisal?
V čerljeni ropček (crveni rubac).
Žugice, hote s polja dimo.
Kad to dozivanje završi, igrač potrči do ograde da koga ulovi. Ako li je koji ulovljen, onda je on „vuk“, a ako ne, vrati se na svoje mjesto i igra se ponavlja.

Igra se u brežuljkastoj Hrvatskoj (Goričan, Međimurje).

61

Ftiček

Na vehi sedi ftiček sam
i ne zna kam
je l' sim il' tam.

Kre njeg je zima sela
i megla mokra, bela
se v život mu zapela,
pak išče njegovo srce
kaj drobno je kak cvetje
i čaka protulelje.

A mali ftiček sedi, sedi sam
i ne zna kam
i ne zna kam
je l' sim il' tam
je l' sim il' tam,
al' zna da nekam šetl bi otud dalko:
de ne bu sam,
di ne bu sam,
da ne bu sam.

Nikola Pavić

veha – grana
ftiček – ptičica
protulelje – proljeće
megla – magla
išče – traži
drobni – sitan
čaka – čeka
sim – ovamo
tam – tamo
kre njeg – kraj njega

- Gdje ptičica sjedi?
- Pročitaj stihove iz kojih se vidi da je ptičica neodlučna.
- Kakvo je srce ptičice?
- U kojim stihovima otkrivamo da je ptičica usamljena?
- Pročitaj stihove koji se ponavljaju.

Nacrtaj kućicu za ptice u kojoj ftiček može provesti zimu. Možeš naslikati i prijatelja s kojim će zajedno dočekati proljeće.

61

Šporki Roko

U našu kalu zvanu Dišpet
bija jedan mulac
ča ni jema rišpet.

'Ne samo da nikoga ni pozdravlja
vengo ka' bi vode pija
nikomu ni nazdravlja.

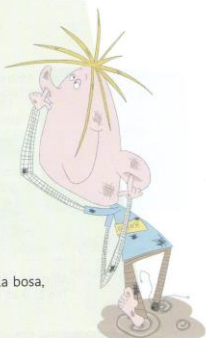
A šporak je ka prase bija
jerbo se prat nikad ni tija.

Ni zmije ni zime ga ni bilo strah
I uvik mu je baremko jedna noga bila bosa,
pa je jema kvintal sline ispo nosa
koju nikad nije tra.

I prozvaše ga – Šporki Roko
jer mu je sve bilo šporko:
ruke, noge, lice, a deboto i joko!

Ma tako je š njin bilo
samo dok je bija mali,
a čin je ponaresta
– posta je ka i ostali...

Tonči Petrasov Marović

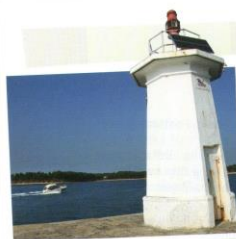
šporki – nečist
kala – ulica
dišpet – prkos
mulac – deran, mangup
rišpet – poštovanje
vengo – negov
deboto – gotovo
joko – oko
ponaresta – ponarastao

1. Tko je živio u pjesnikovu kvartu?
2. Pročitaj stihove u kojima se opisuje kako Roko nije imao poštovanja.
3. Pročitaj stihove u kojima se opisuje Rokov izgled.
4. Je li se Roko promijenio s vremenom? Zašto?
5. Jesi li mogla/mogao razumjeti sve riječi u pjesmi?

- Opiši dječaka Roka: kako je izgledao i kako se ponašao.
- Što misliš o Roku?

- Povedite raspravu: što se sve djeci može oprostiti (progledati kroz prste), a što ne.

73

Svjetionik i brod (U lipoj Dalmaciji)

SVJETIONIK: Evo moga najlipšega broda!
E, pa opet si mi stiga!
Ovi si put dugo naviga.

BROD: E, dugo san se skita.
Obiša san oko cilog svita!

SVJETIONIK: Je li to daje od Splita?

BROD: Jasno. Kako bi ti to znao,
kad nisi svitom putovao?
To, običi oko cilog svita
je stoput daje od Splita!

SVJETIONIK: Jesi li svitionike slika?
Jema li od mene lipših svitionika?

BROD: Možda je nekad i bilo,
ali se sve ugasilo i zastarilo.

SVJETIONIK: Kako sad brodovi stine oplove?

BROD: Dobili smo svitionike na brodove!

SVJETIONIK: Zar vam to ne smeta?
To je previše nepotribnog tereta!

BROD: Svitionici su veličine uramljene slike!
To je doseg moderne elektronike.

SVJETIONIK: Onda će i mene ugasiti?

BROD: Ali ja te neću zaboraviti!
To je ono što i mene brine,
ali češ moju sirenu uvik čuti
kada prođem porid tvoje stine!

Josip Balaško

svitionik – svjetionik
stiga – stigao
ovi put – ovaj put
naviga – plovio
obiša san – obišao sam
daje – dalje
svitom – svijetom
lipših – ljepših
stine – stijene
uvik – uvijek
prođem – prođem
porid – pored

1. Tko razgovara u igrokazu? Koji lik putuje svijetom?
2. Što plaši svjetionik?
3. Zašto brodovima danas ne trebaju svjetionici?
4. Što će se dogoditi sa svjetionicima u budućnosti?
5. Kojim riječima brod tješi svoga prijatelja?

124

U MOJEMU TRNACU

Jabuke rumene
glediju vu mene:
Došlo je, vej, vreme,
da nas negdo zeme!

A velike dujne
neka su mi nujne
pa se i ne maze:
čekaju još mraze!

Zapete kak puške,
spremne su i ruške,
kakti zvona žuta
nišu se kraj puta!

Vu mojem trnacu
kak da si na placu,
kad se po njem hodi,
dišiju tak plodi!

Mladen Pokić

I slive bistrice
kažeju mi lice,
spod vsakoga klička
plava je curička!

Rječnik

trnac – voćnjak
glediju – gledaju
vej – sad
zeme – uzme
ruške – kruške
nišu se – lujaju se
slive – šljive
kažeju – pokazuju
spod – ispod
curička – curica, djevojčica
dunjne – dužne
nujne – tužne
čakaju – čekaju
dišiju – mirišu

PUTUJE KIŠA

U VEŠTI OD BILE SVILE
POPOT VILE POLETILA KIŠA,
DOTIRANA BUROM S VELEBITA
OD DRNIŠA STIGLA JE DO SPLITA.

DEBEL SIVI OBLAK JON JE ČAČA,
A PLAKAVCI DAŽDAVCI SU BRAČA,
SVE ČUPAVCI PUTNICI SU STALNI
I JUDIMAN POZNANICI DAVNI.

SMOČILA JE CILI GRAD PUN SVITA
PA KAD JON JE BILO DOSTA BALA,
NA MIRU JE JUDE OSTAVILA
PUT OMIŠA HITRO ODLETILA.

Marela Mimica

*vešta – haljina
*bile – bijele
*dotirana – dotjerana
*jon – joj
*čača – otac
*daždavci – vrsta gmaza
*judiman – ljudima
*cili – cijeli
*svita – svijeta
*bal – ples
*judi – ljudi

128

HRVATSKI JEZIK

3. Pokušaj obrazložiti piščevu misao: Naše su krasne riječi kao naši otoci lijepi vrti morem plivajući.

4. Pročitaj pažljivo ove tri pjesmice.

ŠTO JE TO ŠTO?

To što u mislima jaši
i odgovore naše plaši.
I što je to što,
pa to je – to i to.

Tomislav Marijan Bilosnić

KAJ

Kaj mi je vse kaj?
Soze i smeh i soze...
Početak i kraj!

Pajo Kanizaj

*kaj – što, *vse – sve, *soze – suze,
*smeh – smijeh, *početak – početak

A ČA SE NE SPOMINJE ČA

A ča se ne spominje ča?
O tome više ne želim pensat ni ja.
Sve pisme ča pišen,
čoviku svakom,
ja pisat ću odsad
na čakavskon rvackom.

Ivana Brzović, učenica

• Koju pjesmicu najbolje razumiješ? Zašto?

5. Uoči riječi istaknute u naslovima ovih pjesama.

ŠTO JE TO ŠTO?

ŠTO

ŠTOKAVSKO
NARJEČJE

KAJ

KAJ

KAJKVSKO
NARJEČJE

A ČA SE NE SPOMINJE ČA

ČA

ČAKAVSKO
NARJEČJE

HRVATSKI JEZIK

11. Pozorno pročitaj pjesmu *Ljeto ili zima*.

LJETO ILI ZIMA

Kad novo godišće počne
Zoveju ga leto novo,
A drugi mu vele lito;
Drugače je jeno slovo.

Ma mi ipak ni baš jasno,
Ak je leto, sonce gdi je?
Vanka škuro, mrzlo, vitar,
Samo v hiži peč nas grije.

Onda je meni reka čača,
A ja bum rekel drugoj deci:
Lito se zove dil godišća,
Ali i svih dvanajst meseci.

Sanja Sikirić

*čača – otac, *tata; deci – djeci; *dil – dio; *drugače – drukčije; *dvanajst – dvanaest;
*gdi – gdje; *godišće – godina; *hiža – kuća; *leto – ljeto; *lito – ljetno; *meseci – mjeseci;
*mrzlo – hladno; *peč – peč; *reka – rekao; *rekel – rekao; *sonce – sunce; *škuro – tamno,
mračno; *vanka – vani; *vele – kažu; *vitar – vjetar; *vsih – svih, *zoveju – zovu

12. Pročitaj prvu kiticu. Koje se dvije riječi u njoj razlikuju u jednom slovu.

13. Kojem narječju pripadaju te riječi? Dovrši rečenice.

Riječ *leto* je na _____

Riječ *lito* je na _____

14. Što dječaku nije jasno u drugoj kitici?

KNJIŽEVNOST

PISANICE

Po dvoru se kokot šeće
kakti paun, sebe pun,
strese repom, dignu klun,
kukurikne, potom reče:

– Poslušnite, koke drage,
rekel bum to jemput vsima,
Vuzem već je pred vratima,
nesti vam je iz vse snage!

Jajec treba vsake fele,
kaj povedam to ni šala,
dobra buju čak i mala,
em se razme, farbe bele!

Vrnite se vej vu gnezda,
v sakom hoću jezer jajec,
zutra po njih dojde zajec,
nesti vam je vse do zvezda!

Rekel to je pevec-dasa,
i uzletel mam na lesu,
dok mu koke jajca nesu,
on im peva iz vseg glasa!

Mladen Pokić

*kokot – pijetao
*kakti – kao
*klun – kljun
*potem – potom, zatim
*poslušnite... – poslušajte...
*rekel bum – reći ću
*jemput – jedanput
*vsima – svima
Vuzem – Uskrs

*iz vse snage – iz sve snage
*jajec – jaja
*vsake fele – svake veličine
*kaj povedam – što govorim
*ni – nije
*buju – će biti
*em se razme – to se razumije
*farbe bele – boje bijele
*vrnite se – vratite se

*vej – već
*vu – u
*v sakom – u svakom
*jezer – jezero (mnogo)
*pevec-dasa – pijetao frajer
*mam – odmah
*na lesu – na vrata
*iz vseg glasa – iz svega glasa

PRVA RIČ ŠTO SAM JE ČUO

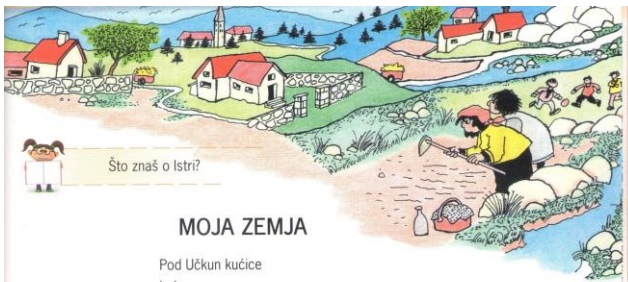
Prva rič što sam je čuo
Od matere –
Naučio –
Bila je 'rvatska.
U Slavoniji
Zemlji rodenoj,
Voljenoj,
Divane
Uvik
Od kako pamte,
Samo
'Rvatski
I
Divane,
I
Psuju,
I
Pivaju,
I
Plaču,
A momci tepaju,
Maze se cure –
Divane snaše –
Brundaju babe,
Didaci mudruju,
Sve na vom
Jeziku našem,
Starom,
Dragom,
'Rvatskom.

Vanja Radauš

UČIM NOVE RIJEČI

divaniti – govoriti
tepati – izgovarati glasove kao dijete
snaša – snaha, žena sa sela
brundati – mumljati, buniti se mumljanjem
vom – ovom

Što znaš o Istri?

MOJA ZEMJA

Pod Učkun kućice
bele,
miće kot suzice
vele.

Beli zidići, črnjeni krovčići
ne keh vrapčiči
kantaju,
mići dolčići, još manje lešice
na keh ženice
kopaju.

Cestice bele, tanki putići
po keh se vozići
pejaju,
i jedna mića, uska rečica,
pul ke se dečica
igraju.

Na sunce se kućice
griju,
na turne urice
biju.

Drago Gervais

UČIM NOVE RIJEČI

miće – malene
vele – velike
kantaju – pjevaju
lešice – gredice zemlje u vrtu
pejaju – voze
pul ke – pokraj koje
turne – tornju

147

Promotri i opiši ilustraciju.

BOŽIĆ

Pisipat bi snegom
vse pute
i spunit z veseljem
vse kute,
da smeh i popevka zvoni,
da brigah i tugah
ni,
da suza več oko ne muti,
da vsaki si v srcu
očuti:
Božić je došel nam vesel,
vsakomu sreče donesel
v sela i grade i gaj,
meni takaj!

Dragutin Domjanić

UČIM NOVE RIJEČI

posipal – posipao, prosuo
vse – sve
spunit – popunio
vsaki – svaki
takaj – također

Kako se priroda pripremila za doček Božića?
Kojim se bojama okružila?
Kako se ljudi osjećaju?
Komu je sve Božić donio radost? Odgovori s pomoću navoda iz pjesme.
Odredi temu pjesme:
– pripremanje božićnog veselja
– opis prirode i osjećaji ljudi koji iščekuju Božić.
Odaberi odgovor s kojim se slažeš. Objasni svoj izbor.

87

Pročitaj i objasni stihove:

Prigrinja me kraj moj
k sebi,
kak mamine roke.

MOJA PODRAVINA

Krov do krova
je naredan –
paprika na koncu!
Lešči mi se Podravina
kak vedrica na soncu.

Čez ravníc
prek mekot
curi pot
bel kak bela melja.
Od goríc
prek šenic,
prek šikarja
i mrtvic
vdož nuz Dravo pelja.

Diši šuma, diše brazde
korenje i loke.
Prigrinja me kraj moj
k sebi,
kak mamine roke.

Hiža k hiži glavo svojo
prigiblje, prislanja.
Gori v zrnju, švasti v senu,
žveni v znoju,
kipi v grozdju,
trepče moja Podravina
kak krušna struganja!

Tak bi rada,
tak bi rada
mazil lica tvoja!
Tak lepa si kak je čudo,
Podravino moja!

Miroslav Dolenc Dravski

UČIM NOVE RIJEČI

naredan – poredan
lešči – bliješti
mekot – oranica
pot – put
melja – brašno
goric (gen. pl.) – vinograda
šenic – pšenica

mrtvic – mrtvih (ustajalih) voda
uz rijeku
vdož – uzduž, uz
roke – ruke
švasti – šušti
žveni – ječi
struganja – velika drvena zdjela

144

Poveži riječi istog značenja.

hiža	prljavo
šporko	dvorište
avlija	prozor
pendžer	kuća
kokotiček	pijetao
pomidor	rajčica

KNJIŽEVNI JEZIK I ZAVIČAJNI GOVOR

SLAVONIJA

Stara se Slavonija opet
Otkriva ganutome srcu.
....
Slušam... U klasju pjeva cvrčak
Da dani žetve dohode
I da će skoro smeđi cvrčak
žitu doći u pohode.

Dobriša Cesarić

O kojem dijelu Hrvatske pjeva Dobriša Cesarić?
O kojem godišnjem dobu pjesnik govori?

62

POPEVKE SEM SLAGAL

Popevke sem slagal i rojčice bral,
i vsu svoju mladost sem drugim ja dal.
A žalost navek sem vu srcu ja skril
ni nigdo me žalil i sam sem tak bil.
Al' v srcu tam suzah vam ni
i če mi je teško popevka zvoni.
Če siromak sem vse drugom bum dal,
popevke i srce i nebu mi žal

Dragutin Domjanić

UČIM NOVE RIJEČI

popevke – pjesme
vsu – svu
navek – uvijek
sem – sam
bil – bio

- ▶ Gdje je pjesnik skrio svoju tugu?
- ▶ Jesu li drugi prepoznali njegovu žalost? Objasni svoj odgovor.
- ▶ Iz kojeg kraja dolazi pjesma *Popevke sem slagal*?

63

ČETRI STADUNA

...
Staduni, staduni moji,
i lipo lito, vedro i sritno!
Dok jesen stere lišće na stazi,
ruke mi stišću o zime mrazi,
staduni, staduni moji,
staduni.
S rukon za ruku su četri staduna,
ko će izdurat do kraja gazit,
jedni će nestat ka da ji nima,
na me će pazit još samo zima.
Staduni, staduni moji...

Drago Ivanišević

UČIM NOVE RIJEČI

staduni – godišnja doba

- ▶ Pjesma pjeva o prolaznosti vremena. Dokaži.
- ▶ Što se pjesnik pita?
- ▶ Iz kojeg je hrvatskog kraja pjesma *Četri staduna*?
- ▶ Jesi li kada čuo/čula riječi: ČA – KAJ – ŠTO?
- ▶ Prema tim riječima hrvatski jezik prepoznaje svoje zavičajne govore.

HRVATSKI ZAVIČAJNI GOVORI

ČAKAVSKI KAJKAVSKI ŠTOKAVSKI
(ČA) = (KAJ) = (ŠTO)

52

Divanim 'rvatski, pišem 'rvatski, volim 'rvatski...

PRVA RIČ ŠTO SAM JE ČUO

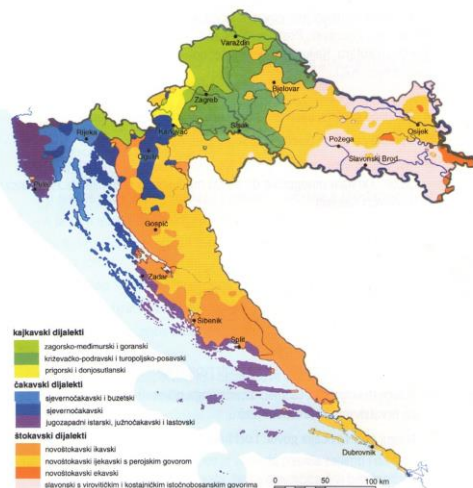
Prva rič što sam je čuo
Od matere –
Naučio –
Bila je 'rvatska.
U Slavoniji
Zemlji rođenoj,
Voljenoj,
Divane
Uvik
Od kako pamte,
Samo
'Rvatski
I
divane
I
Psuju
I
Pivaju,
I
Plaču,
A momci tepaju,
Maze se cure –
Divane snahe –
Brundaju babe,
Didaci mudruju,
Sve na vom
Jeziku našem,
Starom,
Dragom,
'Rvatskom.

Vanja Radauš

rič – riječ
'rvatska – hrvatska
divane – govore
uvik – uvijek
pivaju – pjevaju
didaci – djedovi
vom – ovom

- ▶ Znaš li u kojim se područjima Hrvatske govori čakavski?
- ▶ Gdje možeš čuti kajkavski govor?
- ▶ A štokavski?
- ▶ Pogledaj zemljovid Hrvatske. Na njemu ćeš vidjeti kako se govori u pojedinim dijelovima naše zemlje.

65

KNJIŽEVNI JEZIK I ZAVIČAJNI GOVOR

Zar nije lijepo znati da će nam u srcu domaća riječ zauvijek ostati?

Kajkavsko narječje

MEĐIMORJE

Z maminoga cecka
ja tu niesem mlieke pil,
ali sem si tu
fijolic i popievki vžil.

Če mi je Hrvčko zagorje
v zanaviek rojeni kraj,
Međimorje mi je milo
jezero popievki zavičaj.

– Gde bi dal si senji zaspati?
– Vu Zagorju, se zna,
ali kaj bi negda vusred sna
v Međimorje mogel navrnati.

Ivica Jembrih

Čakavsko narječje

ČA NI LIPO

Ča ni lipo čuti
kada mih zasviri
i kada u paru
svire roženice.
Ča niste pruvati
da van se ud sriče
kad čujete kanat
razveseli lice.

Ča ni lipo viti
kada nan i dica
i balun i polku
gredu zaplesati.
Ča ni lipo znati
da će nan u srcu
dumača besida
zavajka ustati.

Tatjana Pokrajac-Papucci

Štokavsko narječje

ZIMA

Prvi je misec. Zima
Noć je progutala dan,
sniga zavr' prozora ima,
a did ga baca povazdan.

Kad se umori, kroz cilać prti,
blago ga čeka, na jaslani' riče,
baba prede, vreteno vrti
i na onog što nam zacukri Liku jope viče.

Mirko Sanković

1. Koju si pjesmu najbolje razumjela/razumio? Zašto?
2. O čemu ona govori?
3. Kojim su narječjima napisane ostale pjesme?
4. Po čemu to zaključuješ?

- Izražajno pročitaj pjesmu pisanu zavičajnim govorom svojega kraja.
- Razgovarajte o važnosti zavičajnoga govora. Gdje se i kako on uči? Zašto ga valja sačuvati od zaborava? Kako ćemo u tome uspjeti?

U hrvatskom jeziku razlikujemo tri **narječja**: čakavsko (ča?), štokavsko (što?) i kajkavsko (kaj?). **Zavičajni govor** je govor pojedinog mjesta, kraja ili zavičaja, a razlikuje se od književnog jezika.

Hrvatski književni jezik uči se u školi.

RB, str. 69.

U moru i uz more o moru!

SMOKVE

Bilo lito lipo dici,
Bio glavoc na udici,
Gušterica na litici,
Lastavica na žičici,
Bilo grožđe na lozici,
Zrele smokve na granci.

Sad jeseni evo mile,
Ribe su se usolile,
Gušterice umorile,
Lastavice odtile,
Lozice su požutile,
A smokve se osušile.

Srdele su u bačvici,
Vino nam je u bočici,
Slatke smokve u škrinjici,
Slatke smokve u bajami
Punu šaku dido da mi.

Mirjana Mrkela

lito – ljeto
lipo – lijepo
dici – djeci
odtiele – odtjelele
požutile – požutele
da mi – dao mi

Pjesma je napisana štokavskim narječjem.

1. Koja je tema pjesme?
2. Koje biljke i životinje pripadaju kraju uz more? Pročitaj ih!
3. O kojim godišnjim dobima govori pjesma?
4. Koja kitica govori o ljepoti ljeta?
5. Kakve promjene donosi jesen?
6. Kako djed pokazuje svoju ljubav?
7. Kojim je osjetilima pjesnik doživio jesen?
8. Kakve promjene donosi jesen u tvoj zavičaj?

- Nauči pjesmu izražajno čitati.
- Koje ti je godišnje doba u tvom zavičaju najljepše? Zašto? Napiši sastavak o tome.
- Nacrtaj flomasterima najljepšu pjesničku sliku. Oboji je vodenim bojama.
- Zapjevajte pjesmu iz primorskog kraja *Farandine moj*.

RB, str. 60.

Ča je ča, ča je ča, reći ću ti ja...

TRI NONICE

Tri nonice stare
pred kućun su stale
i kritikale.
I Katu, i Pepu, i Jelu
i Tonicu debelu.
Jedna da j' takova,
jedna onakova,
jedna bi se rad ženit,
druga se zna lenit
treća sve zafraja,
četrt da ne vaja.
A svet da se j' pokvaril
i prvo da j' boji bil.
Tri nonice stare
su kritikale
od osme do polna.
A kad je polne zvonilo,
jednoj je doma poč bilo.

Su dve ustale
i nju kritikale.

Drago Gervais [Želve]

Pjesma je napisana **čakavskim narječjem**.
Čakavsko narječje prepoznamo po riječi **ča**.

nonice – bake
pred kućun – pred kućom
kritikale – ogovarale
rad – rado
lenit se – lijeniti se
zafraja – potroši
ne vaja – ne vrijedi
pokvaril – pokvario
do polna – do podne
ustale – ostale

1. O kome pjesma govori?
2. Što one rade pred kućom?
3. Što misle o današnjem svijetu?
4. Od kada do kada su ogovarale?
5. Što se dogodilo u podne?
6. Što je u pjesmi smiješno?
7. Po čemu prepoznaješ čakavsko narječje?

- Ako znaš, predstavi se zavičajnim govorom.
- Poslušajte ili zapjevajte pjesme pisane čakavskim narječjem (*Ča je more...*).

RB, str. 65.

40

Zavičaj u kojem se dragi kaj čuje...

KAJ

Vre tički spiju
A šume mučiju,
Naj moja popevka zvoni.
Po dolu i gaju,
Po dragome kraju,
Od kojeg mi lepšega ni.

Tu brat mi je vsaki,
Tu doma sem taki,
Pogodit bi mogel i speč,
Poznati su puti,
Tu vsigde je čuti,
Ljubljenu domaču mi reč.

I srce mi greje
I z menom se smeje
I v žalosti plače takaj.
Em nikaj ni slajše,
Ne čuje se rajše
Nek dobri i dragi naš kaj!

Dragutin Domjanič

vre – več	reč – riječ
tički – ptice	greje – grije
spiju – spavaju	smeje – smije
mučiju – šute	takaj – tako
naj – neka	nikaj – ništa
popevka – pjesma	slajše – slađe
speč – spavajući	rajše – radije
vsigde – svagdje	

41

ZA ONE KOJI POZNAJU (ILI ŽELE UPOZNATI) ŠTO

PRVA RIČ KOJU SAM ČUO

Čitanka, str. 52.

Moji Nimci
U lipoj, plodnoj Slavoniji nalazi se moje selo Nimci. Iako je malo, ima svoje dilove – Male Nimce i Velike Nimce. U središtu sela je park s puno cvića. U Nimcima je najlipše zimi kada padne snig. Mala se dica veselo igraju na njemu. Ma, milina! A liti divojke pivaju pisme, momci sviraju tamburu, ptičice sretno cvrkuću, a Bosut sve to tiho promatra.

Moji su Nimci meni najlipši i kud god pođem, pričam o njima.

Sanja Mužik, S. r., Nijemci
OŠ „Ivan Kozarac“

Ponovi.

Opis je napisan _____ narječjem.
Štokavsko narječje prepoznamo po riječi _____.

1. Zašto učenica svoje selo opisuje štokavskim narječjem?

2. Što doznaješ o njezinu selu?

3. Koji je osjećaj izražen u pjesmi? Zašto?

36

ZA ONE KOJI POZNAJU (ILI ŽELE UPOZNATI) KAJ

MOJE ZAGORJE

Vu Zagorju se navek pita same KAJ,
A kaj ja tu morem? Takev je to kraj.
Zagorci su stvarno pravi ljudi,
Nema nijednog stranca gdo im se ne čudi.
Oni furt neke oko hiže hasne,
I delaju se do večeri kasne.
Zagorci na njive za počivanje ne znaju,
Pak se z motikom v ruki delaju.
Takve vam je Zagorje, čudni kraj,
Gdje se navek pita same KAJ.

Matea Srebačić, 4. r.

Ponovi.

Pjesma je napisana _____ narječjem.
Kajkavsko narječje prepoznamo po _____.

1. Koja se riječ najčešće čuje u Zagorju? _____
2. U pjesmi se govori o:
a) izgledu Zagorja
b) životu i radu ljudi.
3. Uz riječi iz pjesme upiši odgovarajuće riječi iz književnog jezika.
narječje književni jezik
navek _____
takev _____
furt _____

65

ZA ONE KOJI POZNAJU (ILI ŽELE UPOZNATI) ČA

Tić va kamare

Dečica su mića
Na putiću našla tića.
Va kamaru su ga pripeljali.
Pod lancun su ga kalali – neka
va postelji spi...
i prošli.
Ma tić, ni čovik
da bi na miru bil.
Po soj je kamare
komediju načinil...
Se je koltrini
z poneštri rastegal.
Nonini tabletići
zihital zi stola.
Jedna lipa vaza
sej razbila
i pala
na tla.
Kad su dečica
va kamaru prišla,
valje su tiću
poneštru otprla.
Tić je odletel ča
ma su ča
pobegla i
dica.

Marina Brožević-Ključarić

Šporki Roko

Tonči Petrasov Marović

U našu kalu zvanu Dišpet
bija jedan mulac
ča ni jema rišpet.

Ne samo da nikoga ni pozdravja
vengo ka' bi vode pija
nikomu ni nazdravja.

A šporak je ka prase bija
jerbo se prat nikad ni tija.

Ni zmije ni zime ga ni bilo straj
i uvik mu je barenko jedna noga
bila bosa,
pa je jema kvintal sline ispo nosa
koju nikad nije tra.

I prozvaše ga – Šporki Roko
jer mu je sve bilo šporko:
ruke, noge, lice, a deboto i joko!

Ma tako je š njim bilo
samo dok je bija mali,
a čin je ponaresta – posta je ka i
ostali...

KNJIŽEVNI JEZIK

ulica
oko
prkos
deran, mangup
poštovanje
nego
nečist
gotovo
narastao

ZAVIČAJNI GOVOR (čakavsko narječje)

kala
joko
dišpet
mulac
rišpet
vengo
špori
deboto
ponaresta

- Kako se zvala kala (ulica) u kojoj je živio Šporki Roko? Objasni što je šaljivo ili neobično u tom imenu.
- Kakav je bio Roko? Koje njegove osobine ističe pjesnik?
- Zaključiti je li Roko bio dotjerano i pristojno dijete ili uprljano i samovoljno. Pročitaj stihove koji potvrđuju tvoj odgovor.
- Koji je nadimak dobio Roko? Objasni je li s razlogom prozvan Šporki Roko.
- Zaključiti što se s njim dogodilo kad je narastao.
- Ova te pjesma:
 - nasmijala
 - rastužila?
- Kako nazivamo takvu vrstu pjesme?
- Pronađi u pjesmi i pročitaj riječi koje se rimuju.

Pozorno pročitaj pjesmu Cvit i dite T. P. Marovića.

CVIT I DITE

Cvite!

Ča od tebe
još lipše
miriše?

– Dite!

Usporedi riječi čakavskoga narječja s književnim jezikom.

ČAKAVSKO NARJEČJE	KNJIŽEVNI JEZIK
cvit	cvijet
ča	što
lipše	ljepše
dite	dijete

Razgovarajte i objasnite koje osobine imaju djeca, a kakvi su odrasli. DJECA su zaigrana, maštovita... ODRASLI su ozbiljni, zabrinuti...

Radite u paru. Zamislite susret s Rokom. U kojem biste se gradu mogli sresti? Napišite Roku nekoliko pitanja o biljkama, životinjama, hrani i kulturno-povijesnim spomenicima primorskoga zavičaja.

Zašto je lijepo biti dijete? Što voliš činiti? Izreci ili napiši svoje odgovore. *Primjerice, Volim se smijati...*

Kojim narječjima govore likovi na slici?

more – može
sapleja – zapleo
smišan – drag, simpatičan
cukar – šećer
nalja – najao

Galeb Mate

Željka Horvat Vukelja
(ulomak iz Putovanja patuljka Zvončića)

Galeb Mate živio je u samom središtu Splita, u zvoniku crkve svetoga Duje. Našli su ga kako se pokušava osloboditi konca koji mu se bio obavio oko nožice.

– Što je, Mate, kakve su te neprilike snašle? – odmah će lastavica.

– Jesi li to ti, Lucija?! – iznenadio se galeb. – Sto mu najdebljih srđela! Iz Zagreba si doletila sve do našega Splita! To more samo lastavica! Ma pogledaj ča se meni dogodilo: sapleja san se u ribarski konac. Ni koraknut ne moren, a kamoli poletiti!... A koji je to mali čovik s tobom? Ajme, ča je smišan!

Eto, tako je govorio galeb Mate. Od njega nisi mogao doći do riječi. Kad je vodopad njegovih rečenica za trenutak presušio, Lucija mu objasni da su krenuli na put po Hrvatskoj. Zvončić se ponudi da mu oslobodi nogu.

- Gdje je živio galeb Mate?
- Kakva ga je nezgoda snašla?
- Tko je iz Zagreba doletio u Split i pomogao galebu?
- S kim je lastavica Lucija došla?
- Od koga se u priči ne može doći do riječi? Pročitaj dio teksta koji to potvrđuje.
- Objasni rečenicu: Kad je vodopad njegovih rečenica za trenutak presušio...
- Kamo su krenuli Lucija i Zvončić?

I zaista, dok si okom trepnuo, patuljkovi su spremni prstići razmrslili čvor. Galeb Mate nije prestajao s hvalospjevima Zvončiću: – Sto mu srđela, već si me oslobodio?! Zasluzija si da ti ispunim svaku želju! Očeš li da ti ulovim koju ribu? Da ti donesem koju slanu srđelu? Ili bi radije smokava? Slatke su ka cukar. Reci, samo reci. Svaku ću ti želju ispuniti...

Bio je to pravi trenutak da lastavica zamoli galeba da ih povede po jadranskoj obali. Mate je sav sretan pristao: – Danas san se nalja cipala, papalina i pišmoja. Sit san i jak! Povest ću te, Zvončiću, po ciloj hrvatskoj obali, sve češ vidit: od Umaga do Dubrovnika, od Istre do Pelješca!

- Pročitaj rečenice iz kojih vidimo da je galeb Mate oslobođen od ribarskog konca.
- Što je Mate nudio Zvončiću za nagradu?
- Pronađi u tekstu rečenicu koja izražava lastavičinu molbu galebu da je povede po jadranskoj obali.
- Koje će gradove i poluotoke posjetiti Zvončić i Mate?
- Tko je glavni lik u priči?
- Izdvoji rečenice koje izgovara galeb Mate na zavičajnom govoru.

Objasnite značenje riječi hvalospjev. Osmisli i izgovori hvalospjev prijatelju u razredu. Ispričaj priču na zavičajnom govoru.

Kojim narječjem govori galeb Mate? Kojim se narječjem govori u tvom zavičaju? Navedi sva tri narječja Republike Hrvatske. Kojim se jezikom govori u Republici Hrvatskoj? Kojim se pismom piše?

Raznolikost narječja i ljepota narodnoga govora bogatstvo je koje trebamo usvajati i čuvati za budućnost.

Pročitaj knjigu Putovanje patuljka Zvončića Željke Horvat Vukelje te upoznaj i ostale dijelove naše domovine.

Napiši u bilježnicu imena gradova koji se spominju u priči. Pazi na pisanje velikoga početnog slova.

Ljudima su razni jezici materinski. Svakom ima pravo i dužnost znati i njegovati svoj materinski jezik. Važno je učiti i znati strane jezike radi komunikacije s drugim narodima.

Izreci riječi suprotnog značenja:
stara, velika, niska, daleko.

Stara nova Trešnjevka

Pajo Kanižaj

Negda su tu bile
hižice čist male,
v sakem pak dvorištu
črešnje su cvale.

Glavni trg ni dalko,
i Sava je blizo.
Tramvajček ti saki
dojde k nam v remizo.

Tu se denes više
črešnje ne bereju,
velike hiže deleju,
po oblaki dereju!

Trešnjevske nam stare
sličice se klima,
al naš kvart još navek
i srce i dušu ima.

Trešnjevska – zagrebačko
naselje
remiza – tramvajsko
spriječilo
hižice – kućice
čist – sasvim
črešnje – trešnje
bereju – beru

dereju – deru
flič – ptice
v – u
kvart – naselje, dio grada
čvrti – crveno
barjak – zastava

- O kojem gradskom naselju govori pjesma? Zaključi u kojem se gradu nalazi navedeno naselje.
- Pročitaj stihove koji kazuju kako je Trešnjevka izgledala u prošlosti.
- Zaključi po čemu je Trešnjevka dobila ime.
- Gdje je smještena Trešnjevka? Koja rijeka teče u njezinoj blizini?
- Što je tramvajček?
- Kako danas izgleda Trešnjevka (nova Trešnjevka)?
- Objasni pjesničku sliku Trešnjevske nam stare sličice se klima. Što se događa sa starom Trešnjevkom?
- Kakva je Trešnjevka unatoč promjenama?
- Što znači imati i srce i dušu?

122

Nad Trešnjevkom fliči letiju.
Kak v zrcalu se vidi v Savi.
A v klunu barjak nosiju
črveno, belo, plavi.

- Pjesnička slika Kak v zrcalu se vidi v Savi:
a) slušna je pjesnička slika
b) vidna je pjesnička slika?
- Objasni što fliči nose u klunu. Zaključi čiji je to barjak.
- Pjesma izražava:
a) ljubav prema naselju, gradu i domovini
b) ravnodušnost prema naselju, gradu i domovini?
- Na temelju čega to zaključuješ?

Istraži povijest svoga naselja:

- posjeti mjesnu knjižnicu, istraži na internetu
- fotografiraj kulturno-povijesne spomenike, posjeti povijesni muzej
- razgovaraj sa starijom osobom o tradicijskim običajima.

Prikupljene materijale oblikuj kao zavičajne novine.

Zaključi kojim je zavičajnim govorom napisana pjesma.
Koji je tvoj zavičajni govor?

Radite u skupini.
Unutar skupine razgovarajte o promjenama koje zahvaćaju vaše naselje.
Isprčaj što se mijenja. Sviđaju li ti se uočene promjene?
Kako te promjene doživljavaju stariji stanovnici vašega naselja?

Napiši sastavak Moje staro, novo naselje.
Napiši ga na svom zavičajnom govoru.

Nauči izražajno čitati pjesmu.

Izdvoji i pročitaj kiticu koja te se najviše dojmila.
Riječima ili crtežom opiši svoje naselje.

123

KNJIŽEVNI JEZIK I ZAVIČAJNI GOVOR

Što, ča, kaj?

- Pozorno pročitaj razgovore u oblačicama crvene, bijele i plave priče.

B. Doroteić, 2003.

- Tko su sugovornici u ovim razgovorima. Kako se zovu likovi crvene, bijele i plave priče?
- O čemu svi razgovaraju? Kako se sporazumijevaju – jezikom, pokretima, znakovima?
- Koji razgovor najbolje razumiješ? Zasto?

12

HRVATSKI JEZIK IMA TRI NARJEČJA

- Pročitaj pjesme. Sve su učenicički radovi. Pisane su hrvatskim jezikom.
- Koja je napisana književnim jezikom? Kojim su narječjima pisane ostale pjesme?

Ah, dečke!

Kaj bum ja sad napravila,
dečka sem si našla,
za školu sem pozabila.

Kaj bum ja sad storila,
kolce v škole sem dobila
jer sem učiti se pozabila.

(Smib, 1998.)

Proljeće

Zima je prednost proljeću dala
da zagrije kutove rajske sve.

Cvjetovi se šarene,
brda se zelene.
A ptica seva tiho pjeva.
Proljeće je proljeće.

(Smib, 1998.)

NEPOZNATE RIJEČI
pozabila – zaboravila; storila – stvorila, napravila; kolce – jedinice, loše ocjene; v – u

14

Naš kraj

Ča ni lip naš kraj?
Ma lip je aš ima svega
hotel i butig, a i judi dosta.

I sekog novog časimo gosta,
s domaćin vinom i prsutom.
Ma je lip naš mali kraj,
naš mali zavičaj.
(Čakavski sabor, 1974.)

NEPOZNATE RJEČI

ča – što, zar; lip – lijep; aš – jer; butig – trgovina; judi – ljudi; sekog – svakog;
kaj – što; bum – budem; sem – sam

ODGOVORI NA PITANJA

1. Kojim se jezikom govori u našoj domovini Hrvatskoj?
2. Što je hrvatski književni jezik?
3. Koliko narječja ima hrvatski jezik? Imenuj ih.
4. Kako se govori u tvome zavičaju? Kojemu narječju pripada tvoj zavičajni govor?
5. Usporedi svoj zavičajni govor i hrvatski književni jezik. Zapažas li kakve razlike? Opisi ih.

NAPIŠI U BILJEŽNICU

1. Sjeti se i zapiši u bilježnicu neke riječi koje se razlikuju u tvome zavičajnome govoru i književnome jeziku.
2. Napiši sastav u kojem ćeš opisati svoj kraj. Piši zavičajnim govorom.

15

Pokušaj oponašati zvukove koje čuješ dok šećeš vinogradom, voćnjakom ili parkom u jesen. Koji su zvukovi tihi? Koji su glasni? Koji su tužni, a koji radosti?

PRILJEČITANJA

SLUŠNI DOŽIVLJAJ

CRN-BEL

Crn-bel... crn-bel...
V trsju popeva,
Grozjde dozreva...
Crn-bel...

Dok večer se zmrčači,
On pesmo zavlaci,
Drago, starinsko,
veselo vinko:
Crn-bel... crn-bel...

Jesensko to pesmo
Mi čuli vre jesmo
tri večeri tu...
Crn-bel... crn-bel...

I znamo da leto
Otišlo je, eto –
Baš kakti vu snu...
Crn-bel... crn-bel...

Fran Galović

Ponavljanjem stiha „Crn-bel... crn-bel...” pjesnik nam prenosi ono što je u vinogradu čuo, doživio sluhom. Stihovi „Crn-bel... crn-bel...” prenose pjesnikov slušni (auditivni) doživljaj.

Pjesma je pisana zavičajnim jezikom. Prepiši pjesmu književnim jezikom. Koja ti se pjesma više sviđa? Zašto?

Koliko pjesma ima kitica? Koje je godišnje doba opisano u pjesmi? Iz kojih stihova to saznajemo? Kojim stihovima pjesnik oponaša zvukove u vinogradu? Što misliš tko se javlja s crn-bel... crn-bel...? Što sve pjesnik postiže ponavljanjem stiha „Crn-bel... crn-bel...”? Kakva je pjesma koju pjesnik čuje? Pronađi pridjeve kojima je opisuje.

vre – več

28

Koje ptice nisu odletjele u jesen na jug? Znaš li kako one provode zimu?

PRILJEČITANJA

FTIČEK

Na vehi sedi ftiček jedan sam
i ne zna kam
je l' sim il' tam
Kre njeg je zima sela
i meglja mokra, bela se v život mu
zaplela,
pak išče njegvo srce
kaj drobno je kak cvetje
i čaka protuletje.
A mali ftiček sedi, sedi sam
i ne zna kam
je l' sim il' tam,
je l' sim il' tam,
al' zna da nekam štel bi otut dalko:
de ne bu sam,
di ne bu sam,
da ne bu sam.

Nikola Pavić

ftiček – ptić
veha – grana
kre – kraj
megla – magla
drobno – sitno, malo
čaka – čeka
protuletje – proljeće
štel – htio
otut – otud

Koje je doba godine? Gdje se nalazi ftiček? Kakvu je zimu doživio ftiček? Kako se osjeća? Pronađi stihove koji govore o ftičkovim osjećajima. Zašto ftiček ne zna kamo bi trebao poći? Zašto zna da bi morao otići? Koga ftiček traži? Što je pjesnik postigao ponavljanjem riječi sim, tam, kam, sam? Pročitaj i objasni posljednja tri stiha.

Kakvu ti zimu više voliš? Između ponuđenih pridjeva odluči se za jedan i objasni svoj izbor: hladnu, suhu, maglovitu, snježnu, studenu, ledenu, toplu, vlažnu...

Nauči pjesmu izražajno čitati ili recitirati. Prepiši pjesmu književnim jezikom. Pročitaj obje pjesme. Uoči i usporedi razlike.

91

Kakvim se darovima veseliš? Od koga dobivaš tebi najdraže darove, a od koga dobivaš najkorisnije darove? Jesi li i ti kome što dao/dala? Ako jesi, što si darovao/darovala?

PRILJEČITANJA

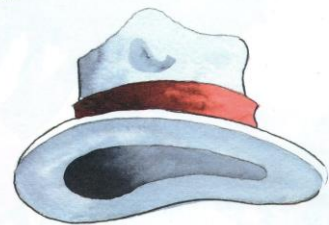
NOVI ŠKRLAK

Na belu nedelu
veseliš sem se tak –
sem dobil novi,
čist novi škrlak!

Ali nis dugo vesel bil!
Tak mi je velki
da mi je vuha i čelo skril!
Skorom do nosa
se je nabil!

Japek su rekli
naj se vučim
kak vučenjak
da bu mi glava
bučasta mal –
pak bu škrlak,
vrabec ga dal,
za leto dan
čist fajm
na mojoj lepoj
tikvajni stal!

Stjepan Jakševac

škrlak – šešir
vuha – uši
japek – tata
vučiti se – učiti se
vučenjak – učenjak, znanstvenik
tikvajna – tikva, glava
čist fajm – sasvim lijepo

U kojoj je prigodi dječak dobio škrlak? Zašto njegovo veselje nije dugo trajalo? Pročitaj stihove koji kažu koliko je velik škrlak bio. Što je rekao japek? Kako bi ti rekao/rekla umjesto „Japek su rekli”? Zašto je pjesnik baš tako zapisao? Naraste li doista glava zbog učenja? Objasni stih: „vrabec ga dal”. Izdvoji i pročitaj stihove koji su ti šaljivi.

Što misliš, zašto se dječak razveselio škrlaku? Koji odjevni predmeti pripadaju odraslima? Zašto ih i djeca žele nositi?

Jedan učenik/učenica neka opiše predmet koji bi volio/voljela odjenuti, ali tako da predmet ne imenuje. Drugi pogađaju o kojem je predmetu riječ.

122

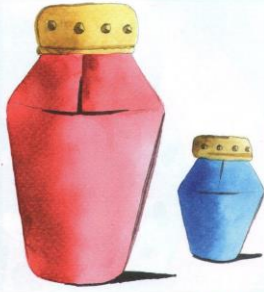
Razmisli!aj kratko vrijeme o Danu mrtvih. Čega si se prisjetio/prisjetila? Kakve je slike i osjećaje pobudilo to prisjećanje?

PRUJE ČITANJA

O SVISVETAH

Ivan zna
da je bijo rat.
On zna
da je Luki Mićanovu
nikako baš o Svisvetin
nesta brat.
Ali što njegova
ćaće nema
kad je obeća
da će doć,
to bi on
tijo znat!

Gordana Radić

ćaća – tata
tijo – htio

Što Ivan zna? Tko je nestao baš u vrijeme Dana mrtvih? Što Ivan ne zna? Što misliš, gdje je Ivanov tata? Kakvo raspoloženje budi u tebi ova pjesma? Odredi temu i ideju pjesme.

Jesi li ti do sada izgubio/izgubila neku dragu osobu? Posjećuješ li njezin grob? Kako se osjećaš kad šećeš grobljem na Dan mrtvih?

50

Pročitaj pjesmu Se je Hrvatska na str. 140. Koga sve pjesnik u pjesmi spominje? Koga pjesnik više voli, obitelj ili Hrvatsku?

PRUJE ČITANJA

JA VOLIN

Ja volin more
i njegovu rivu.
Ja volin leto
i topli pesak.
Ja volin svoju zemlju,
al najdraža mi je
moja dobra mat.

Marcela Šegulja
IV. razred, Bakar

riva – obzidana obala u luci
tepli – topli
mat – majka

Što sve djevojčica voli? U jednom stihu djevojčica kaže: „Ja volin svoju zemlju“. Pokušaj odgovoriti što se sve može voljeti u svojoj zemlji. Obrazloži zadnja dva stiha. Usporedi ideju ove pjesme s idejom pjesme Se je Hrvatska.

Što sve ti voliš u svojoj zemlji?

I ti napiši priču ili pjesmu u kojoj ćeš obrazložiti zašto voliš svoju zemlju.

137

Jesi li kada sudjelovao/sudjelovala u ribolovu? Koja je razlika između pecanja i ribarenja? Znaš li nabrojiti ribarski pribor?

PRUJE ČITANJA

RIBARSKI POSLI

Noćas san z barbun na ribi šal
i dobar kus noći
povraz va rukah držal.
Barba je ribi potezal van,
ma mu ni ja nisan
gušta dal.
Tako smo potezali, ješkali
i povrazi zamotali,
a da to nismo ni znali.
Mislile smo da velu
ribu potežemo.
Ni nan bilo ni na
kraj pameti
da jedan drugoga natežemo.

Milko Volarić,
IV. razred, Bakar

na ribi šal – išao u ribolov
kus noći – dio noći
povraz – užice
z barbun – s barbom, barba - riječ za oslovljavanje starijeg čovjeka
gušta dal – dao užitka
ješkati – povlačiti mamca za ribu

S kime je dječak bio u ribolovu? Zašto su išli noću? Kako je dječak sudjelovao u ribolovu? Što se dogodilo s udicama?

Što misliš, zašto je ribolov uspješniji noću? Koju vrstu ribe bi ti želio/željela uloviti? U kakvom bi čamcu ili brodu želio/željela ploviti?

Ribari i lovci obično vole pretjerati kada prepričavaju doživljaje iz lova ili ribolova. Ispričaj i ti ili napiši neku izmišljenu lovačku ili ribarsku priču.

153

Koje značenje za kršćane ima Cvjetna nedjelja? Što se na Cvjetnicu radi? Što ćeš ti raditi na Cvjetnicu?

PRUJE ČITANJA

CVITNICA

S nediljon u Ivanino selo stigla Cvitnica.
Doćići se okitili proljetnim cviećem. Šumarci
drinka, graba i klana, pripuni su ljubice,
koščice i koščica.
Već od izlaska sunca Ivana bere cvieće.
Mirisna kitica zasila u njenoj dičjoj ruci. Donit
će je Ivana kući i staviti u vidru da se natopi
vodom.
Cvitnom vodon će ona umiti lice. Ivanino
lice bit će ki proljetne sunce: nasmijano,
razigrano i razdragano. Ivana jedva čeka da
umije lice i obuče novu haljinicu, uzme
maslininu graničicu i pođe u crkvu.
Na svetoj misi Ivana će biti najljepša
dijvojčica u mistu jer se ona na Cvitnicu umila
u cvieću.

Marinko Marinović

vidra – vjedro
crkva – crkva
koščica – ciklama

Objasni rečenicu „Doćići se okitili proljetnim cviećem.“ Koja stabla rastu u šumarcima? Zašto Ivana bere cvijeće? Zašto se cvijeće mora natapati vodom? S čime je pisac usporedio Ivanino lice? Hoće li Ivana biti jedina najljepša djevojčica?

Hoćeš li i ti ići u crkvu na Cvjetnu nedjelju? Što ćeš ponijeti sa sobom? Što ćeš odjenuti? Kako ćeš se osjećati?

Opiši kako će proteći tvoje umivanje na Cvjetnu nedjelju? Koje bi cvijeće ti izabrao/izabrala za umivanje?

123

KNJIŽEVNI JEZIK I ZAVIČAJNI GOVOR

UČIMO NOVO

ŠTO

OPA, CUPA, TANANA
Opa, cupa, tanana,
Što mi nisi kazala,
Da moj dragi boluje,
Da mu nosim ponude:
Od komarca rebarca
Od mušice dušice
Jednu kocku šećera
Da moj dragi večera.

Ovo je pjesma na
štokavskom narječju.

KAJ

TIČ I TIČICA
Tiček leti, tiček leti,
tičica za njim leti:
„Vzemi mene, vzemi mene,
drobni mali tiček ti.”
„Kaj bum s tobom, kaj bum s
tobom,
Drobna mala tičica?”
„Vzemi mene, vzemi mene,
drobni mali tiček ti,
tve bu srce, me bu srce
samo jedno srcece!”

Ovo je pjesma na
kajkavskom narječju.

30

ČA

LIPA DIVOJKA

„Oj divojko, ča si tako
lipa,
pari da te naranža rodila?”
„Nije mene naranža
rodila,
ner me majka va gori
umila,
bura mi je zibalica bila,
vali su me po moru vajali
a ribari va mrežu loviili!”

Ovo je pjesma na
čakavskom narječju.

tiček	–	ptić
vzemi	–	uzmi
drobni	–	sitan
tve	–	tvoje
pari	–	čini se
ner	–	nego
va	–	u
zibalica	–	zipka
vajati	–	valjati

Promotri!

Znam što se dogodilo.
Znam ča se dogodilo.
Znam kaj se dogodilo.

Što vidiš na slici?
Kaj vidiš na slici?
Ča vidiš na slici?

To što ću ti reći, neka ostane tajna.
To ča ću ti reći, neka ostane tajna.
To kaj ću ti reći, neka ostane tajna.

Po čemu se razlikuju ove rečenice?

U Hrvatskoj se govori i piše književnim jezikom.

U Hrvatskoj se govori i piše i zavičajnim govorima.
Zavičajni govor može biti na štokavskom, kajkavskom ili čakavskom narječju.

Pronadi dvadeset riječi koje rabiš u svojem zavičajnom govoru, a misliš da ne pripadaju književnom jeziku.

RB 8

31

Da si vjetar...
Pričaj što bi radila/radio, kamo bi putovala/putovao, s kim bi se igrala/igrao...

Draško Jambrešić

ŠTEL BI BITI VETER

Štel bi
biti veter...

Zdigal bi
kiklice cvetju,
nihal bi se na listju,
kopical po travi...
Zavlekel bi se
v sosedov ror...

Se,
se bi ih splašil.
Zajahal bi
beloga žrepca!
Zaplel bi se
v belu grivu,
požegetal ga po vratu
i nesel bi me
črez šume
črez žita,
prek morja,
visoko...
Sonce bi
na nas
spustilo
snop zlatne slame.
Nišči, nišči
nej nam bil raven.

Štel bi
veter biti.

kiklice – haljine
kopicati – valjati se
ror – pećnica
žrepac – mladi konj
požegetati – pogladiti

Zašto bi pjesnik htio biti vjetar?
Koga bi htio prestrašiti? Što misliš, zašto?
Što znači da ti **nikto nije ravan**?
Kako se u tvom selu/gradu kaže: „Htio bih biti vjetar”?

Što bi ti rado htjela/htio biti? Zašto?
Nacrtaj pjesničku sliku koja ti se posebno sviđa.

Ovakvo se govori u Međimurju. Pronadi na zemljovidu Hrvatske Međimurje i saznaj zašto se kraj tako zove.

8

Kako bi izgledao svijet kojim bi vladala djeca?

Marica Hasan

KAD BI TO NA MOJE BILO

Kad bi to na moje bilo,
ne bi nigdar bilo rata.
Sa bi deca bila srećna
jer je nijov doma tata.

Kad bi to na moje bilo,
nigdar nišće ne bi patil.
Celi svet bi sega imal,
kad bi mene nešće svatil.

Kad bi to na moje bilo,
ja bi rekel: dosta toga.
Opametite se ljudi,
vi nemate v srcu Boga.

Kad bi to na moje bilo,
ja bi svoje srce dal,
i kad bi me poslušali,
celi svet bi mirno spal.

nigdar – nikada
nišće – nitko
nešće – netko
sega – svega

Kojim stihom počinje svaka kitica pjesme? Što misliš, zašto?
Kako bi izgledao dječakov svijet?
Što bi dječak poručio odraslima?
Što znači dati nekomu srce?
Zašto bi odrasli trebali poslušati dječaka?

Kako bi se mogao riješiti problem? Neka svaka skupina raspravi o jednom pitanju.
Zašto se vođe ratovi?
Zašto neki ljudi pate?
Zašto su neka djeca gladna?
Zašto neki odrasli ljudi nemaju dobro srce?

Bi li se svi sukobi mogli riješiti mirnim putem? Obrazložite.

ZNAŠ LI...

Dana 8. listopada slavimo Dan neovisnosti naše zemlje. Nažalost, za nju se nismo mogli izboriti mirnim putem.

14

Mjau, mjau... zamjaukao maček. Av, av... zalajao cucek. Što se dalje dogodilo?

Marica Hasan

CRNI MAČEK

Jeden crni maček,
malo podogaček,
načulil je vuva,
dobežal bez duva.

Joči mu zelene
nekaj strašno vidle.
Hudo je pogledal,
dlake mu se digle.

Nakostrušil se je,
repa v zrak je digel.
Na noge je stal,
jer je cučka videl.

Cucek laje, laje.
Ne boji se maček,
jer je on sad već
bar meter dogaček.

vuva – uši
dobežati – dotrčati
bez duva – bez daha
hudo – ljutito
cucek – psić

Kako izgleda mačak kad ugleda psa?
Zašto se pas ne boji mačka?
Bojiš li se ti nakostrušenog mačka? Zašto?

Izaberi jednu kiticu i izgovori je što uvjerljivije. Onaj komu najbolje uspije neka pročita cijelu pjesmu.

Pokušajte pantomimom prikazati susret **mačka** i **cucka**.

MOŽEŠ I OVO

Prepiši treću kiticu kao da je govore djeca iz primorskoga kraja.

85

Fiju, fiju! Stiže ljeto! Otfjulkala bura svojoj!
Koji će nam vjetar sad fjukati?

Daniel Načinović

BURRA

Malo na moru – malo na kraju;
svi svoniki kampanaju,
ma za Buru ne badaju...
Leti Bura simo-tamo.
Ne zna s kin će. Ne zna kamo.

Z grabra na jasen,
Z duba na smriku....
Kraljevica – Bakar,
a z Bakra u Riku.(...)

Svetemu Vidu svega je dosti:
Buri je hitija dvi riblje kosti.

U Senju Bura rukave zavrća;
u ruke pljuče, mlati i tuče.
Na barki pleše, tanca po brodu:
ljude ka smokve hita u vodu!

Bura je zbisla od morske pine:
gasi lanterne i mrviti stine.

Ča će joj ki?
Ki će joj ča?
Bura je Bura.
Ona sve zna.

ZNAŠ LI...

Sveti Vid smatra se liječnikom i pomoćnikom u velikim nevoljama, pa su i brodovi plovili pod njegovom zastavom. Njegova **fešta** je 15. lipnja.

Senj, Bakar – gradovi na obali Jadrana podno planine Velebit
pljuče – pljuca
tancati – plesati
hititi – baciti
zbisla – poblesnjela
lanterna – svjetionik
ki – tko

Zašto bura leti **simo-tamo**?
Koji je drveće dotaknula? Kroz koje je gradove prošla?
Zašto se sveti Vid ljuti? Što je učinio?
Pogledaj na karti Hrvatske gdje se nalazi Senj. Zašto je bura kod Senja tako jaka?

Ako živiš u Rijeci, zapiši kojim je još dijelovima grada bura proletjela.

Zašto je vjetar katkad dosadan? Napiši priču ili pjesmu o dosadnom vjetru, o vjetru koji se voli šaliti ili vjetru koji je jako osjećajan. A možda su svi ti vjetrovi jedan isti u tvojoj pjesmi (priči)?

92

Što znači kad za nekoga kažemo da hoda u krpama?

Tonči Petrasov Marović

MARA KRPAŠINKA

MARA KRPAŠINKA – to van je jedna stara, siromaška, sva u krpe i velike postole.
(...)

Po sebi jema obišene sve nike ukrase, ča ne vridu ni pò šolda: bračolete, rečine, ogrlice, a jema i šareni šudar oli dikod kapicu za spavanje na glavu.

Sva je nespletna i raščepušana. Pa je još zovu i – Mare Musa oli Mare Gnjsa.

Vidila san je nikidan u Split, na Rivu.

Ništo su jon veliki judi vikali, a ona se jidila i svašta in šporka beštimala.

Vidila san jon i vricu.

Velika je! OVOLIKA!

Je, zaozbilj! Sva su se dica plašila i bižala ispri nje.

Dida kaže da kad Mara dozna da jema i di jema zločeste dice, da omar dojde, strpa dicu u vricu, uzja kozu – veliku kozu s roziman – pa se onda uspenje na Mosor oli na Kozjak, i tot i' tišči u pećinu sve dok se ne popraviđu. (...) Od Omiša do Trogira – sve vidi i kontrolira!

Ma jema jedna stvar koje se i Mara Krpašinka plaši.

To je veliki didov perun o' gnjoja!!!

Nikidan je bila došla u didov dvor po me – jerbo nisan tila poč leč. Na televiziju se jušto počea prikazivat niki puno lipi film, pun pucnjave i mrci. Kad, ča š ti vidit, u niku botu, ispri vrat, začujen ti ja bat: trap-trap-trap! – o' Marini veliki cokul. Omar san babi rekla da udune televiziju jer da ču ja poč spavat. Pa me dida ni tija dat.

98

Brže-boje je čapá perun o' gnjoja – i moja ti se Mara pripala i pobigla.
Priko raštil – lipon u Kaštila!

Zimi, kaže baba, Mare lovi u vricu gavrane, a liti lastavice. Spomoću nji' Mare more i letit! Pa se čakson najde, kad triba, di oče zaraj dice i njiove zloče...

Eto ti ga na!

A ti, ako š virovat, viruj; ako neš – miruj!

postole – cipele
šoldi – novac
bračolete – narukvice
rečine – naušnice
šudar – rubac
jidit – ljutiti se
beštimat – psovati
jemat – imati
uzjati – uzjašiti
perun o' gnjoja – vile
mrci – mrtvaci
neku botu – neki sat
cokula – drvena cipela
udunit – ugasiti
rašete – rešetka, ograda od rešetaka

ZNAŠ LI...

Na fotografiji je zvonik katedrale svetog Duje u Splitu. Kao da se igra skrivača s Marom Krpašinkom! Kažu, dok je sveti Dujam bio mladić, lastavica, golub i galeb su mu od Boga donijeli vijest: kršćani u Dalmaciji će ga izabrati za svog biskupa. On je glavni zaštitnik grada Splita. Proslava njegova dana, Sudamja, svake je godine na dan 7. svibnja.

Je li ti što smiješno u priči? Što?
Zašto su odrasli plašili djecu Marom Krpašinkom?
U priči se neke riječi u rečenicama rimuju. Pronađi koje.

Nacrtaj Maru Krpašinku onako kako ju je opisao Tonči Petrasov Marović. Što bi rado promijenila/promijenio u njezinu izgledu?

Saznala/saznao si da se Mara Krpašinka upravo spustila u grad. Želiš li upozoriti ostalu djecu? Brzo sastavi obavijest i zalijepi je na vidljivo mjesto.

99

U jabuci si ugledala/ugledao crva.
Pokaži izrazom lica kako se osjećaš.

Dinko Kalac

ČRV

Velen dubu
miči črv
vrta srce,
pije krv.

Suši, vene,
gnijije dub,
kako stare
babe zub.

Ki bi reka
da črv miči
zna prez pile
drva sići...

veli – veliki
dub – hrast, visoko listopadno stablo,
plod mu je žir
miči – maleni
vrta – bušiti
kako – kao
prez – bez

ZNAŠ LI...

Hrast može živjeti od 500
do 700 godina, ali samo
ako ga ne „dohvati“
maleni črv ili sličan neprijatelj.

Što črv radi hrastu? Kako hrast nakon toga izgleda?
Pokušaj objasniti kako **črv miči zna prez pile drva sići**.
Nacrtaj malenoga crva na velikom hrastu.
U oblačiće zapiši što govore jedan drugomu.

Razgovarajte u skupini. Tko još može biti neprijatelj stabala?
Kako vi možete pomoći njihovu očuvanju? Napišite svoje prijedloge.

Raspitaj se u kojim se dijelovima naše domovine kaže **črv** umjesto crv.

101

I kaj i ča i što – svi pitaju isto

KNJIŽEVNI JEZIK I ZAVIČAJNI GOVOR

- Kako se zove tvoja domovina? Kojim jezikom govoriš u školi? Kojim pismom pišeš?
- Kako govorite u obitelji?

ŠTEL SEM

Štel sem bršljan biti,
tvoju črešnju
stihoga obviti.
Štel sem veter biti,
tvoje lasi prebrojiti.
Štel sem pesem biti,
note ljubavi navčiti.
Vse sem ja to postal,
tvoj sem dečec ostal.

Ivica Jembrih

Zavičajni rječnik:

štel sem – htio sam
črešnja – trešnja
stihoga obviti – potihno oviti
veter – vjetar
lasi – vlasi
pesem – pjesma
navčiti – naučiti
vse – sve
mogel – mogao
postal – postao
dečec – dječak
ostal – ostao

DECA

- Što je sve pjesnik htio biti? Je li pjesnik uspio u svojem naumu?
- U kojem stihu vidimo da pjesnik voli svoj zavičaj?
- Pjesma je napisana **kajkavskim narječjem** koje je nazvano prema upitnoj riječi **KAJ**.

Hrvatski jezik ima tri narječja: štokavsko [ŠTO], kajkavsko [KAJ] i čakavsko [ČA].
Kajkavskim se narječjem govori u zapadnoj Podravini, Međimurju, Hrvatskome zagorju,
Prigorju, Posavini, Turpolju, Moslavini, Pokuplju i dijelu Gorskoga kotara.

Službeni jezik u Republici Hrvatskoj hrvatski jezik, a pismo latinica.
Hrvatski književni i standardni jezik uči se u školi.
Zavičajni govor razlikuje se od književnoga jezika.

72

TONIČEVE BRAGEŠE

Tonić je prve brageše dobija.
Još takove nikada ni ima
zato se je u njima štima.
Ni pravo ni hoditi zna,
je z livon na desnu nogu sta
i je pa...
Su mu se drugi smijali
i ga tentali.
„Bragešar“ su ga zvali.
Ma on ni za to bacila,
u novih se je bragešah štima.

Tone Smoljanec

- Tko je dobio prve hlače?
- Kako je oblačio hlače? Kako su ga tada prozvali?
- Ova je pjesma napisana **čakavskim narječjem** koje je nazvano prema upitnoj riječi **ČA**.

Zavičajni rječnik:
brageše – hlače
dobija – dobio
takove – takve
štima se je – ponosio se
z livon – s lijevom
sta – stao
pa – pa
tentali – zadirkivali
bacila – mario

DICA

Čakavskim se narječjem govori u Istri, Hrvatskome primorju, na otocima do Mljeta,
djelomice na dalmatinskoj obali, u Lici, Gorskome kotaru i Žumberku.

DA SAM PTICA

Da sam ptica,
ko što nisam ptica,
letio bih oko materina lica,
zeleni bih vijenac ispod stropa spleo,
na prozor bih žute ruže razapeo,
poletio bih tada do daleka trešnjika,

u njemu bih ubro trešnje dvije
(najee se prije)
donio bih majci,
da mi se nasmije.

DJECA

Drago Ivanišević

- Ova je pjesma napisana **štokavskim narječjem** koje je nazvano prema upitnoj riječi **ŠTO**.

Štokavskim se narječjem govori u najvećem dijelu Dalmacije i Slavonije, na Kordunu, u
Banovini, Lici, djelomice u Gorskome kotaru i Žumberku. Štokavskim narječjem govore
mnogi Hrvati izvan granica Republike Hrvatske, primjerice u Bosni i Hercegovini i Srbiji.

- Ispričaj svojim zavičajnim govorom neku školsku zgodu ili nezgodu.

73

Zima

Čez oblok pogledam
i gleč, vani
na putu
vu debelom kaputu
zima vu svima
trese se,
klima,
kak dedek se gega
pod teretom
snega
i veseli decu
Bog zna
radi čega!

Mladen Kušec

Mladen Kušec istu je pjesmu
napisao i na književnom jeziku:

Zima

Kroz prozor
gledam:
vani,
na putu,
u bijelom kaputu,
zima u svima
trese se,
klima,
ko starac se gega
pod teretom
snijega,
tek raduje djecu
tko zna zbog čega!

Mladen Kušec

oblok – prozor
gleč – gledaj
vu – u
ka – kao
dedek – djed, starac
snega – snijega
decu – djecu

- Gdje se nalazi pjesnik? Po čemu to možemo zaključiti?
- Što je uočio na putu?
- Kakva je zima u pjesmi? S kim ju je pjesnik usporedio?
- Objasni stihove:
zima vu svima
trese se,
klima,
kak dedek se gega.
- Zašto je pjesnik usporedio zimu s dedekom?

• Napiši pjesmu o zimi na
narječju svoga zavičaja.

Zim, zim, zima... zimski,
prezimiti, zimzeleno...

• Pronađi još riječi u kojima zimuje zim zim zima.

84

Horvatska domovina

Lěpa naša domovino,
oj, junačka zemljo mila,
stare slave dēdovino,
da bi vazda čestna bila!

Mila, kano si nam slavna,
mila si nam ti jedina,
mila, kuda si nam ravna,
mila, kuda si planina!

Vedro nebo, vedro čelo,
blaga persa, blage noći,
toplo lěto, toplo dēlo,
bistre vode, bistre oči:

vele gore, veli ljudi,
rujna lica, rujna vina,
silni gromi, silni udi; –
to je naša domovina!

Ženju serpi, mašu kose,
dēd se žuri, snope broji,
skriplju vozi, brašno nose,
snaša preduć malo doji:

pase marha, rog se čuje,
oj, oj zvenči, oj, u tmine,
k ognju star i mlad šetuje; –
evo t' naše domovine!

Luč iz mraka dalko sija,
po veseloj livadici,
pěsme glasno brēg odbija,
ljubni poje k tamburici:

kolo vode, živo kolo,
i na berdu, i v dolini,
plešu mladji sve okolo; –
mi smo, pobre, v domovini!

Magla, što li, Unu skriva?
Ni l' to našiu jauk turobni?
Tko li moleć smert naziva?
Il'tobodni, il' su robni?

28

„Rat je, bratjo, rat junaci,
pušku hvataj, sablju paši,
sedlaj konjče, hajd pešjaci,
slava budi, gdi su naši!”

Buči bura, magla projde, –
puca zora, tmina bēži, –
tuga mine, radost dojde, –
zdravo slobost, – dušman
leži!

Veseli se, tužna mati,
padoše ti verli sini,
ko junaci, ko Horvati,
ljaše kercu domovini!

Teci, Sava hitra, teci
nit' ti Dunaj silu gubi,
kud li šumiš, svētu reci:
da svog' doma Horvat ljubi.

Dok mu njive sunce grije,
dok mu hrastje bura vije,
dok mu mrtve grob sakrije,
dok mu živo serdce bije!

Antun Mihanović

vazda – uvijek
čestna – sretna
veli – veliki
marha – stoka
zvenči – zvon
šetuje – šeće, dolazi
luč – svjetlo
ljubni – zaljubljeni
poje – pjeva
berdu – brdu
pobre – brat
turoban – tužan
robni – porobljeni
slobost – sloboda
dušman – neprijatelj
verli – vrijedni, dobri
ljaše – proljevaše
kercu – krv
Dunaj – Dunav
hrastje – hrašće, hrastovi
mrtve – mrtve

- Što je Antun Mihanović opjevao u ovoj pjesmi?
- U kojim kiticama govori o izgledu domovine i povezanosti s njenim ljudima?
- Pročitaj neke stihove u kojima otkrivamo osobine ljudi i običaje.
- U kojim kiticama najavljuje rat i teška vremena te želju za slobodom?
- Kako si se osjećala/osjećao slušajući ovu pjesmu?
- Pročitaj pjesmu izražajno, svečano.

29

KNJIŽEVNI JEZIK I ZAVIČAJNI GOVOR

Hrvatski jezik ima tri NARJEČJA: ŠTOKAVSKO (ŠTO), KAJKAVSKO (KAJ), ČAKAVSKO (ČA) NARJEČJE. Narječjima govorimo u zavičaju.

- Pročitajte pjesme na narječjima hrvatskoga jezika:

Slavonija

Stara se Slavonija opet
otkriva ganutome sru.

Slušam... U klasi pjeva cvrčak
i da će skoro sredi hrčak
žitu doć u pohode...

Dobriša Cesarić

ganuto – dimuto,
uzbuđeno
pohoditi – doći u
posjete, posjetiti

- Što radi Slavonija? Tko pjeva u klasi?
- Tko će pohoditi žito?

Pjesma *Slavonija* napisana je na ŠTOKAVSKOM NARJEČJU kojim se govori u: Slavoniji, Baranji, Lici, Kordunu, Banji, Dubrovniku i većem dijelu Dalmacije.

Jesenski veter

Najempot, naglo, kak da bi kaj
zrušil,
v noći se je odnekod k nam
zabušil
i obišel je klet,
ves raspotan i spet
zaletel se je, stal,
kam dale? Neje znal...

Fran Galović

najempot – najedanput,
iznenada
zabušil – zaletio, udario
ves – sav
zaletel – zaletio
dale – dalje
zrušil – srušio
obišel – obišao
raspotan – neobuzdan
stal – stao
neje – nije
odnekod – odnekud
klet – kućica u vinogradu
spet – sapet
kam – kamo
znal – znao

- Kako je vjetar došao? Kada je počeo puhati?
- Kakav je bio vjetar? Što je radio? Što vjetar nije znao?

Ova je pjesma napisana na KAJKAVSKOM NARJEČJU. Njime se govori u: Hrvatskom zagorju, Međimurju, Podravini i dijelovima Posavine i Gorskog kotara.

82

Moja zemja

Pod Učkon kućice,
bele,
miće, kot suzice
vele.

Beli zidići, črjeni krovčići
na keh vrapčići
kantaju,
mići dolčići, još manje lešice
na keh ženice kopaju.
Cestice bele, tanki putići
po keh se vozić pejavu,
i jedna mića, uska rečica,
pul ke se dečica
igraju.

Na sunce se kućice
griju,
na turne urice
biju.

Drago Gervais

zemja – zemlja
bele – bijele
vele – velike
kantaju – pjevaju
vozić – auti
pul ke – pokraj koje
pod Učkon – pod Učkom
miće – malene
črjeni – crveni
dolčići – mali dolovi
pejavu – voze
na turne – na tornju
kot – kao, poput
na keh – na kojima
lešice – lijehe
rečica – riječica
urice – sati

- Kakve su kućice pod Učkom?
- Tko pjeva na krovovima kuća?
- Što rade žene? Pročitaj kiticu iz koje saznaješ o mjestu gdje se igraju djeca.
- Tko grije kućice?

Pjesma *Moja zemja* napisana je ČAKAVSKIM NARJEČJEM. Tim se narječjem govori u: Istri, Kvarnerskom primorju, na većini otoka i obali Dalmacije.

- Hrvatski književni jezik službeni je jezik koji učimo u školi i njime govorimo u službenim prigodama. Narječjem govorimo u svojem zavičaju.

- Pišemo pismom koje se naziva **LATINICA**.

- Sljepce osobe u pisanju i čitanju koriste se **BRAILLEVIM PISMOM**.

- Kako bi ove riječi izrekla/izrekao na književnom jeziku: kašika, šugaman, teča, kaj, ča, patike, cukor, došel?
- Napiši što više riječi na narječju svojih roditelja, baka, djedova ili šire rodbine.

83

Snig u Splitu

Naš vam je Split, moj svitu,
ne samo najljepši
nego i najtepliji grad na svitu.
Zato je pravo čudo
ako koje zime pane snig u Splitu.

A ako i ne pane,
omar i nestane.

Ma, eto vidite, ove je zime pa,
i deboto je puna dva dana osta.
I kako se lipo uklopja,
tekar se sutradan otopija.

Tonči Petrasov Marović

van – vam
svitu – svijete
najljepši – najljepši
najtepliji – najtepliji
omar – odmah
pa – pao
deboto – gotovo
uklopja – uklopio
tekar – tek

1. Kome se pjesnik obraća u pjesmi?
2. Što govori o Splitu?
3. Što se događa sa snijegom koji padne zimi?
4. Je li se pjesniku svidio snijeg u Splitu? Pročitaj stihove iz kojih to doznajemo.
5. Kojim je narječjem pjesma napisana?

- Je li snijeg uobičajen u tvom zavičaju?
- Ispričaj što rade ljudi kada padne snijeg?

- Napiši pismo članu svoje obitelji na svom narječju. U pismu opiši što se događa s tvojim krajem zimi.